

Vztah Romů ke vzdělávání

Ivana Hefnerová

Diplomová práce
2009/2010

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Ivana HEFNEROVÁ**

Studijní program: **N 7501 Pedagogika**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Souvislost kulturních specifíků žáků s jejich školní úspěšností**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti vzdělávání minorit, kultury a sociálního prostředí.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace smíšeného výzkumu metodou pozorování, rozhovoru a dotazování.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. 1. vyd. Praha : Portál. 2004. 240 s. ISBN 80-7178-888-0.

KREJČOVÁ, V., KARGENOVÁ, J. *Začít spolu -- pro ZŠ*. 1. vyd. Praha : Portál. 2005. 232 s. ISBN 80-7178-695-0.

KYRIACOU, Ch. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd. Praha : Portál. 2005. 152 s. ISBN 80-7178-945-3.

LEBEER, J. ed. *Programy pro rozvoj myšlení dětí s odchylkami vývoje*. 1. vyd. Praha : Portál. 2006. 264 s. ISBN 80-7367-103-4.

PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie*. 1. vyd. Praha : Portál. 2007. 224 s. ISBN 978-80-7367-280-5.

STUHLÍKOVÁ, I. ed. *Zvládání emočních problémů školáků*. 1. vyd. Praha : Portál. 2005. 176 s. ISBN 80-7178-534-2.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **14. ledna 2010**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. dubna 2010**

Ve Zlíně dne 14. ledna 2010

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užit své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 1. 4. 2016

..... *Janu Španěl*

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užitje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce ve své teoretické části představuje Romy, nabízí základní informace o vzdělávání a ve své poslední kapitole popisuje samotné vzdělávání romských žáků a jeho specifika.

V praktické části práce jsou prezentovány výsledky výzkumu, který byl realizován se členy romské menšiny v jejich domácím prostředí. Byla zjišťována důležitost vzdělání pro Romy, jejich vztah ke vzdělávání.

Cílem mé práce bylo zjištění a objasnění situace, jak je to s úspěšností romských žáků ve školách a jejich postoji ke vzdělávání obecně, čím je ovlivňováno a jak jej hodnotí sami Romové.

Klíčová slova: Romové, vzdělávání, vzdělávání Romů, kultura, hodnoty, diskriminace,

ABSTRACT

Thesis presents Gypsies in his theoretic part, thesis offers basic information about education and in his last chapter describe education of gipsy pupils and his specificity.

In practical part are present results of research that was realized with members gipsy minority group in his native enviroment. There was investigate importance education for Gypsies and their relation to education.

Aim my thesis was describe situation how it is with successfully gipsy pupils in schools and their positions to education in generally. Whom it is influenced and what are evaluations Gypsies ourselves.

Keywords: Gipsy, education, Gypsies education, culture, values, discrimination

Děkuji tímto Mgr. Jakobovi Hladíkovi, Ph.D. za kvalitní vedení práce a dobrou spolupráci.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

„Manuš nane nigda šoha dost god'aver, sejekh hin so te sikh'lol.

Člověk není nikdy dost moudrý, stále je čemu se učit.“

(Nečas, 1999, s. 4)

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 ROMOVÉ	13
1.1 HISTORIE ROMŮ	14
1.1.1 Počátky a příchod Romů do země.....	15
1.1.2 Období první Československé republiky.....	16
1.1.3 Romové v dobách holocaustu	17
1.1.4 Romové v letech 1945 – 1989	17
1.1.5 Situace romského obyvatelstva po roce 1989.....	19
1.2 SPECIFIKA ROMSKÉ KULTURY.....	20
1.2.1 Obecná charakteristika romského etnika	20
1.2.2 Romská rodina	20
1.2.3 Bydlení Romů	22
1.2.4 Způsob obživy, zabezpečení rodiny.....	23
1.2.5 Náboženství, kultura a tradice.....	24
1.2.6 Romský jazyk.....	26
2 ROMOVÉ A VZDĚLÁVÁNÍ	27
2.1 VZTAH ROMŮ KE VZDĚLÁVÁNÍ	27
2.2 VZDĚLÁVÁNÍ ROMSKÝCH ŽÁKŮ	28
II PRAKTICKÁ ČÁST	32
3 VÝZKUMNÁ ČÁST	33
4 PŘÍPRAVA VÝZKUMU	34
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM A CÍL PRÁCE	34
4.2 DRUH VÝZKUMU	34
4.3 VÝZKUMNÝ VZOREK.....	34
4.4 VOLBA VÝZKUMNÉ METODY	35
4.4.1 Metoda polostrukturovaného rozhovoru.....	35
4.4.2 Metoda pozorování	35
4.4.3 Metoda škál.....	36
4.5 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT	36
4.5.1 Zpracování dat získaných metodou rozhovorů	36
4.5.2 Zpracování dat získaných metodou pozorování.....	36
4.5.3 Zpracování dat získaných metodou škál.....	37
4.6 PRŮBĚH VÝZKUMU	37
5 INTERPRETACE DAT ZÍSKANÝCH METODOU POZOROVÁNÍ	39

5.1	RODINA A	39
5.2	RODINA B	41
5.3	RODINA C	42
5.4	RODINA D	45
5.5	RODINA E.....	46
6	INTERPRETACE VÝSLEDKŮ ROZHOVORŮ.....	48
6.1	ČASOPROSTOR.....	48
6.1.1	Shrnutí kategorie Časoprostor	49
6.2	POTŘEBA POMOCI?	49
6.2.1	Shrnutí výsledků kategorie Potřeba pomoci?.....	51
6.3	POMOCNÁ RUKA.....	51
6.3.1	Výsledky kategorie Pomocná ruka.....	52
6.4	DĚTI A RODINA	52
6.4.1	Shrnutí výsledků kategorie Děti a rodina.....	54
6.5	VZDĚLÁVÁNÍ.....	54
6.5.1	Výsledky kategorie Vzdělávání.....	57
6.6	MY, CIGÁNI VS. ONI.....	57
6.6.1	Výsledky kategorie MY, Cigáni vs. ONI.....	59
7	VYHODNOCENÍ ŠKÁL.....	60
7.1	INTERPRETACE VÝSLEDKŮ METODY ŠKÁLOVÁNÍ.....	62
8	SHRnutí VÝSLEDKŮ VÝZKUMU.....	65
	ZÁVĚR.....	67
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	69
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	71
	SEZNAM PŘÍLOH.....	72

ÚVOD

Při uchopení jakéhokoli tématu souvisejícího s romskou problematikou se často pisatel, autor, občan dostává na velmi tenký led. Přestože Romové jsou pevnou součástí také našeho českého obyvatelstva, stále vyvolává jejich existence obrovské diskuse.

Nikde nejsou vedena přesná data ohledně počtu Romů v zemi a prakticky nejsou k dispozici žádné závazné informace. Romové se k romství často oficiálně nehlásí, jen velmi obtížně můžeme vytvářet programy pro práci s Romy. Pokud však programy na integraci minoritní společnosti k majoritní společnosti nevzniknout, bývá toto označováno za diskriminaci a Romové se proti tomuto umí patřičně ohradit.

Spatřuji skutečně problém v tom, že romství není evidováno a prakticky člověk člověka nesmí označit slovem Rom. Přiznání, že je dotyčný člověk Rom musí přijít z jeho strany. Pokud je tomu naopak (a dotyčný člověk by se jako Rom necítil), troufám si tvrdit, že se právě prolomil výše zmíněný tenký led. Situace je ovšem taková a jako s takovou s ní musíme dále pracovat.

Ve své diplomové práci jsem se rozhodla zabývat se Romy a jejich vztahu ke vzdělávání. Literatury k tématu je mnoho, nebylo problémem najít instituce, které se speciálně romskou menšinou zabývají a pracují s ní, problém nastal na základních školách, kde jsem původně chtěla svůj výzkum realizovat. Zde jsem narazila na zákon č. 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin, který zakazuje jakékoli shromažďování údajů o Romech.

Vzhledem k tomu jsem se tedy pokusila svůj střed zájmu posunout tedy ne na romské děti, ale na žáky se sociálním znevýhodněním. Jelikož zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání v § 16, odst. 4, písmene a) vymezuje, že sociální znevýhodnění zde znamená rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, bohužel nebyla možná ani realizace výzkumu na toto téma, kdy bohužel školám stále chybí metodika, jak a dle čeho tyto děti určit a vzešla by-li taková kategorizace vůči dětem (a jejich rodičům) z mé strany, mohlo by to být vnímáno jako diskriminace.

Nabízí se jediná vtíravá otázka: Jak tedy pracovat s romskou menšinou, když je prakticky nemožné, tyto obyvatele identifikovat a jejich počet je dle oficiálních statistik minimální, neboť:

„V roce 1991 se k romské národnosti přihlásilo pouze 33 tisíc občanů ČR. V roce 1999 jich bylo evidováno cca 145 000. Jejich skutečný počet se odhaduje na 250 000.“

(Kalibová, 1999 in Bakalář, 2003, s. 89)

Na následujících stranách přináším čtenáři práci, která pojednává o vztahu Romů ke vzdělávání. Teoretická část představuje faktické údaje o jejich historii, životě a samotné úloze vzdělávání v jejich životě, praktická část přináší velmi autentické a otevřené výpovědi pěti romských rodin, které projevily ochotu ke spolupráci a za romské se samy považují.

Ačkoli bylo obtížné se k této podobě dopracovat, a bylo nutné zdolat nemalé překážky, které stály nebo se během práce stavěly do cesty, věřím, že dílo zaujme a bude také inspirací pro další výzkumníky laiky, v lepším případě profesionály.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ROMOVÉ

Téměř vše má svou historii a vždy je dobré jí začít. Vpraví čtenáře do děje, odkryje souvislosti. Ještě dříve, než i já nastíním historii Romů, ráda bych začala samotným pojmem Rom, Romové. Níže uvedenými citacemi bych chtěla objasnit problematiku nazývání této menšiny a jejich příslušníků.

Osobně nenacházím na slově Cikán nic hanlivého. Vzhledem k tomu, že literatura však pracuje v převážné většině s termíny Rom a Romové, s tímto názvem pracují média, státní i nestátní orgány, dále i já ve své práci se budu přiklánět k označení Romové.

„Výraz Cikán se nejčastěji odvozuje právě ze slova athingam – atsigan. Z tohoto názvu je pravděpodobně odvozeno také turecké slovo Cingenerler, italské Zingari, francouzské Tsiganes, německé Ziegeuner a konečně i české Cikáni. Pro vztah většiny k romské menšině je příznačné, že tímto jménem byli Romové nazýváni výhradně svým okolím – jedná se tedy o apelativ, aniž by jej sami kdy akceptovali.“

(Romové – O Roma, 1999, s. 16)

„Pojem Rom v překladu znamená „muž“ nebo „člověk“ (k tomu „romňi“ – „romská žena“) ve smysli příslušnosti ke komunitě se společným jazykem a původem. Původ slova je nejasný, ale zřejmě pochází i indického slova „dom“, které znamená „člověk“. Romové vyzývali světovou veřejnost na prvním světovém kongresu v Londýně (1971), aby místo označení Cikáni bylo užíváno pojmu Romové. Důvodem byl původ a obsah pojmu Cikán, který romské komunitě přisoudila většinová populace.“

(Unucková, 2007, s. 5)

„Slovo Rom je velmi starého původu a má patrně základ ve slově dom, které bylo souhrnným označením příslušníků indických kast s podobným sociálním statutem. Pro indické domské kasty jsou typická některá řemesla jež patří také k romské tradici – kovářství, výroba košíků, handlování s dobyt看em, kejklřství, hudební a taneční produkce, ale i metařské služby ve městech apod.“

(Romové – O Roma, 1999, s. 16)

Jak vratké může být nakládání se slovem Rom, bych hned v úvodu ráda doložila citací z brožury Úspěchy programu romské integrace (2007), která uvádí tento příklad:

„Když začali rodiče svého šestiletého Laszla D. v Lörinci v Maďarsku připravovat na zahájení školní docházky, zorganizovala místní mateřská škola za pomoci pedagogické poradny řadu testů, které měly zhodnotit schopnost dítěte úspěšně obstát ve školním prostředí.

Rodiče Laszla školovalo, že formulář požadující vyplnění osobních údajů obsahoval otázku, zda dítě je romské národnosti. Jelikož sami jsou Romové, měli pocit, že jejich rodina bude neprávem vyčleněna a obávali se zneužití informací k diskriminačnímu postoji vůči jejich dítěti.“

Rodiče dítěte případ oznámili vedoucímu samosprávy pro romskou menšinu. Ten se obrátil na ředitele pedagogické poradny se žádostí, aby tato otázka byla vyňata hodnotícího formuláře. I přes pokračující výměnu názorů situace byla ukončena odstraněním této otázky z hodnotícího formuláře, kdy ředitel souhlasil s názorem, že informace o schopnosti úspěšného obstání ve školním prostředí se dají získat i jinou cestou, než zevšeobecnujícím tvrzením o romské komunitě.

Jak dále uvedu ve své praktické části práce, spolupracovala jsem s lidmi, kteří přesto, že jsou Romové (nazývají se tak a nepopírají to), národnost mají českou. Nebylo mým cílem zjišťovat, proč tomu tak je, proč, když se považují za Romy, nehlásí se také k romské národnosti, která je při sčítání lidu např. také uváděna. Snad i sami se Romové již v naší společnosti nechtějí hlásit k národnosti romské, když obecně je naše společnost označována za xenofobní a rasistickou. I toto tvrzení by však mohlo otevřít značnou diskusi, neboť Česká republika je státem demokratickým.

1.1 Historie Romů

Vylíčit historii Romů je velmi obtížné. Přes značné množství dostupné literatury zůstává problémem s určitostí popsat historii Romů. Literární prameny se odlišují, avšak za zemi jejich původu je označována Indie. Z Indie nedocházeli všichni Romové najednou, jejich rozptyl (dnes již do celého světa) probíhal v několika vlnách a trval řadu staletí. Spekuluje se, že Romové odcházeli z Indie především za zdrojem obživy, vzhledem

k nedostatku pramenů nedokážeme ale s určitostí říci, co ani kdy přesně je k tomu vedlo. Jak dále uvádí např. Rybář (2000) jako jednu z možných příčin lze považovat také hladomor. Velmi často se toto týkalo především nižších kast a nižších sociálních vrstev.

1.1.1 Počátky a příchod Romů do země

Za největšího odborníka z českých autorů bývá označován Prof. PhDr. Ctibor Nečas, DrSc. Ten ve své knize píše, že první zmínky o příchodu Romů do naší země (viz také A. Fraser, 1998, s. 267) bychom mohli nalézt snad již v Dalimilově kronice, dokončené roku 1314 neznámým autorem, okolo roku 1241. Pozdější rozborů a bádání však tuto domněnku vyvracejí. Druhým dodnes neobjasněným je zmínka z Popravčí knihy pánů z Rožmberka, která uvádí, že snad roku 1399 se na našem území pohyboval člověk, „Cikán, černý, Ondřejův pacholek“. Zda se jednalo skutečně o Roma, či to byla pouze přezdívka a označení, nelze s určitostí říci. Víme však, že v této době se Cikáni (nebo Romové) pohybovali pokud ne již přímo v zemích Českých, tak v jejich blízkém okolí.

Nečas (1997) Romové se za svého pobytu v Byzantské říši seznámili s křesťanskou civilizací. Při svém putování potkávali na cestách křesťany a uviděli, že jim jsou poskytovány podpory a výhody. Začali se vydávat za vyhnané poutníky, což vždy používali jako důvodnost aktuálního pobytu. Logický sled událostí dále výstižně popisuje Fraser (1998). V důsledku falešného vystupování se od poloviny 16. stol. na našem území začal měnit postoj vůči Romům. Katolickou církví bylo poukazováno na skutečnost, že chování *Cikánů* není v souladu s očekávaným chováním poutníků, není v souladu s křesťanstvím. „Zlatý věk“ střídají postoje nabývající na nedůvěře, která přerůstá v otevřenou represi. Přestože byli *Cikáni* roku 1427 exkomunikováni z církve, peněžité dary jim byly poskytovány nejméně do roku 1596!

Romové byli často ve střední Evropě také podezříváni, že jsou vyzvědači Turků. Ze země byli vyháněni, z poutníků se stali štvanci. Někdy na ně byly pořádány také hony, neboť, jak píše Rybář (2000), zabít Roma bylo beztrestné. Rostoucí protiromské nálady a emotivní změny v chování byly dovršeny roku 1541, kdy Prahu postihl rozsáhlý požár. Ačkoli nejsou důkazy, dílo zkázy bylo přičítáno Romům. O čtyři roky později, roku 1545, vydává v návaznosti na nešťastný požár český král Ferdinand I. v Čechách mandát a vypovídání Romů ze země. (Romové – O Roma, 1999). Nečas (1999) dále popisuje toto období, kdy

dodává, že za zlomový je považován přelom 15. a 16. století, kdy v roce 1577 říšský sněm ve Frankfurtu nad Rýnem vyhlásil, že zabití prchajícího romského kočovníka není zločin.

(Fraser, 1998) píše, že roku 1688 vypověděl Leopold I. Romy ze svého území a v roce 1697 je vyhlásil za psance. Pokud se dostali do rukou justice, muži byli popravováni a ženy a děti v této době mučeny a nuceny snášet tresty, které jim způsobovaly trvalé následky (především uřezání uší). Dekretem Karla VI. z roku 1721 byli poté muži, ženy i děti shodně podrobováni trestům smrti. (Romové – O Roma, 1999).

To, proč možná dodnes jsou Romové v tak obtížné pozici, dokládá situace z konce 17. a počátku 18. století v Českých zemích. V této době se na základě série císařských rozhodnutí jsou Romové postaveni mimo zákon. A ačkoli v roce 1716 (Říčan, 2000 a kniha Romové – O Roma, 1999, uvádí rok 1761) přišla Marie Terezie jako první s uplatňováním asimilační politiky, podcenění citlivého přístupu v praxi znamenalo podstatně kratší trvání asimilace, než měla původně v plánu. S koncem 19. století se Romové více a více uchýlovali k pochybnému stylu života, kdy z únosných kočovníků se stali nežádoucí tuláci. Zákon vídeňského ministerstva vnitra z roku 1888 přesně určoval postup a jednání s tuláky. Ti byli trestně postižitelní vězením nebo nucenými pracemi. (Rybář, 2000).

1.1.2 Období první Československé republiky

Knihy Romové – O Roma (1999) uvádí. S počátkem první republiky obce stále a více volaly po přijetí zákona ještě více upravující pohyb Romů. Odpověď přišla v roce 1925, kdy nejprve došlo k soupisu Romů (z celkového počtu 64 938 osob bylo 62 192 na Slovensku) a v zápětí poté přijetí *zákona č. 117/27 Sb. o potulných Cikánech*. Tento zákon se vztahoval především na kočovné Romy, tuláky a osoby, žijící „cikánským způsobem života“, nebylo však výjimkou, že byl použit i proti Romům, kteří žili usedlým způsobem života. Doslovný výňatek ze zákona o potulných Cikánech přináší také Říčan, 2000, s. 19.

Ačkoli se jednalo o cílenou diskriminaci a Romové byli v této době omezováni, kdy jim např. byly vydány „cikánské legitimace“ jako průkazy totožnosti a měli např. zákaz vstupu do některých měst, jednalo se o dobu, kdy někteří Romové získávají střední a dokonce i vysokoškolské vzdělání. Roku 1926 byla v Užhorodě založena první škola pro romské děti. Výše uvedený zákon však platil až do roku 1950, kdy byl násilně přerušeno obdobím perzekuce. (Romové – O Roma, 1999)

Fraser (1998, s. 273) a také Unucková (2007, s. 10) shodně popisují tzv. cikánskou legitimaci:

„Byla to knížka, která obsahuje na první straně evidenční číslo cikána, jméno a státní příslušnost. Na druhé straně jsou pak osobní data, stav, řeči, které ovládá a podpis. Na třetí stránce byl pak uveden podpis držitele průkazu, případně jeho zvláštní znamení. Na následujících stránkách byly otisky všech deseti prstů, ty byly hlavním poznávací znakem zabráňující falšování a výměnu legitimace. Pak bylo v legitimaci ještě deset oddělení pro popis cikánských dětí.“

1.1.3 Romové v dobách holocaustu

S koncem roku 1939 byl na území Československa zvýšený pohyb Romů. Nařízením ze dne 30.11.1939 protektorátní ministerstvo vnitra uložilo všem Romům povinnost se po dobu dvou měsíců usadit a skončit s kočováním. Roku 1942 byli Romové v celkovém počtu asi 6 500 – 7 000 děleni do dvou skupin. Etničtí Romové a neromští kočovníci museli odejít do kárných táborů v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu, druhá část Romů (pracující a s trvalým bydlištěm) byla odesílána do tábora v Auschwitz-Birkenau. Postupně v letech 1942 a 1944 zasáhly všechny výše uvedené tábory epidemie tyfu, která znamenala smrt obrovského počtu Romů. Tábory byly přeplněny, lidé zde měli nedostačující stravu a neúnosné hygienické podmínky. Dále probíhaly transporty Romů do různých táborů. Z počtu necelých sedmi tisíc Romů se odhadovalo asi 600 přeživších. (Fraser, 1998, Unucková, 2007)

1.1.4 Romové v letech 1945 – 1989

Podle několika pramenů je situace Romů v tomto období popisována souběžně týkající se „českých Romů“ a Romů ze Slovenska. Velmi dobře toto popisuje Unucková (2007). Stav po druhé světové válce znamenal téměř úplně vyvraždění Romů. Jejich počet se po válce roku 1945 odhadoval asi na 600 – 1000 osob. Rybář (2000) pokračuje rokem 1947 kdy v důsledku migrace počet Romů stoupl asi na 16 – 17 000 osob. Přicházeli zde do Čech Romové ze Slovenska. Romové velmi uvítali situaci po únoru v roce 1948, kdy byl zrušen zákon z roku 1927. Nový režim jim vyhovoval, dostávali dobré platy i přes jejich nekvalifikovanost, byla zvýšena sociální péče a zavedeny preventivní zdravotní prohlídky. Romové si proto začali do Čech zvat své rodinné příslušníky. Fraser (1998) dále. Komunistický režim chtěl dále uchopit řešení „cikánské otázky“ (nebo také „cikánského problému“) do svých

rukou. Romové byli opět označeni jako asociální a vše spjaté s jejich identitou musí být zničeno. Jediné řešení bylo tehdy spatřováno v násilné asimilaci a přizpůsobení většinové společnosti. Proto došlo v říjnu r. 1958 socialistickým parlamentem ke schválení *zákona č. 74 o trvalém usídlení kočujících osob*. Celá tato akce byla velmi jednostranná, jinými slovy, nabídka zde vznikla bez jakékoli poptávky. S takovými nabídkami se místy setkáváme i dnes. *My pomůžeme jim*, protože to (*my*) potřebujeme. Pokud pak Romové odmítli využít této „pomoci“ byli potrestáni odnětím svobody v délce od 6 měsíců do tří let. (Unucková, 2007)

Roku 1965 bylo rozhodnuto o rozptýlení romského obyvatelstva. Hlavním úkolem tohoto rozptylu bylo zapojit do pracovního procesu všechny práce schopné Cikány a rozptýlit je z jejich chatrčí a „přesunout“ do různých míst Čech a Moravy. Praxe byla taková, že v žádné z obcí nesměl počet Romských sestěhovaných obyvatel přesáhnout 5% z celkového počtu obyvatel obce či vesnice. Byly zlikvidovány nejhorší romské osady, zároveň však došlo k narušení tradičních vazeb uvnitř komunit. Romové byli např. nabádáni neučit své děti romsky. Ani tato akce však nebyla 100% úspěšná. Problémy vznikly v době, kdy měly vybrané obce přijmout nové Romy, poskytnout jim práci a ubytování. Tato nová místa pobytu Romů odmítla plnit. (Fraser, 1998, Unucková, 2007, Rybář, 2000, Romové – O Roma, 1999).

Politické uvolnění a kulturní zlepšení situace přinesl rok 1968. Zároveň vzniká také *Svaz Cikánů – Romů* v ČR a SR, který Romům dočasně vrací jejich identitu a kulturu. Již s počátkem 70. let se však opakovaně začíná vracet averze vůči Romům, roku 1973 dokonce *Svaz Cikánů – Romů* zaniká. Přestože se objevovaly stále pokusy např. „*společensko-kulturní integrace Cikánů*“, stále je na tyto obyvatele nahlíženo jako na zaostalou skupinu, kterou by bylo dobré integrovat do běžné společnosti. Stále trvající snaha o integraci Romů nakonec dospěla opět k tomu, že v 80. letech byli Romové segregováni a opět sestěhováni do konkrétních oblastí. Romské děti byly přerazovány na základě nevěrohodných testů do zvláštních škol. Fraser (1998) pokračuje popisováním situací, kdy byly romské děti odebírány z rodin a umísťovány do náhradní rodinné péče či ústavních zařízení. Často docházelo také ke sterilizaci romských žen bez jejich vědomí. Přestože se objevovaly opakovaně pokusy o integraci, stále přetrvával negativní názor na Romy.

1.1.5 Situace romského obyvatelstva po roce 1989

Rok 1989 byl přelomový také pro Romy. Nečas (1999) uvádí. V roce 1991 měli Romové poprvé od skončení druhé světové války šanci se přihlásit ve sčítání lidu k romské národnosti a romštinu uvést jako svůj mateřský jazyk. Vzhledem k předchozím negativním výše uvedeným zkušenostem Romů však této možnosti využila jen malá část romské menšiny. Z odhadovaného počtu 151 000 Romů v České republice se k romské národnosti přihlásilo jen 32 903 osoby a romštinu jako mateřský jazyk uvedlo 24 294 osob. Zajímavou zůstává věková pyramida Romů, kterou představovalo 1176 mužů a 1456 žen starších 50 let a 6408 chlapci a 5975 dívkami mladšími 15 let.

Tato doba tedy dala Romům šanci. Šanci budovat identitu, kulturu. Romové zakládají politické strany a hnutí. Vznikají desítky romských sdružení, začínají vycházet romská periodika (v romštině). Na vysokých školách se začala studovat romistika. Brzy se však ukázalo, že Romové nedokáží takovéto šance využít, jak uvádí Rybář (2000). Situace se zhoršovala a byla vyhrocena zprávou vlády premiéra Klause, který dospěl ke konstatování, že tento problém se nedá vyřešit za deset ani za dvacet let.

S přechodem k tržní ekonomice se nekvalifikovaní Romové znovu ocitají na okraji společnosti. Nezaměstnanost dosahuje od 75 místy až do 90%. Proto se do popředí dostává otázka vzdělání. Zde však přetrvává přístup z dob minulých. Učitelé o Romech mají velmi málo znalostí, žáci ještě méně a ve školních hodinách se o sobě romští žáci nedovědí nic. Romové tak zůstávají nejčistějšími cizinci v České Republice. (Fraser, 1998)

„Cikáni jsou nadále obětí státní schizofrenie: přestože jako národnost neexistují, poznámky o jejich národnostní příslušnosti zaznamenávají mezi jinými i jednotlivé národní výbory a rovněž. Rozhodující přitom vůbec není sebeidentifikace zúčastněného, nýbrž pocit zapisujícího.“

(Fraser, 1998, s. 283)

1.2 Specifika romské kultury

Romská kultura se liší od mnohých kultur svými specifiky. Jestliže v předchozí kapitole je uvedeno, že literatura se v mnoha směrech rozchází, pokud jde o zmapování historie Romů, budeme-li se dále zabírat specifiky romské kultury, jejich způsobem života a jeho charakteristikami, setkáme se s jednotností textu a jeho bohatostí.

1.2.1 Obecná charakteristika romského etnika

Největším problémem, se kterým se při jakémkoli pojednávání o Romech setkáváme, je skutečnost, o kom vlastně pojednáváme. Kolik máme v zemi Romů, kdo vlastně je Romem. Říčan (2000) uvádí, že Romem je ten, kdo se za Roma považuje. Vzhledem k tomu, že je zákonem zakázáno shromažďování údajů o etnicitě obyvatel, je velmi problematické ve skutečnosti zmapovat početní zastoupení Romů. Je zakázáno zjišťovat, zda lidé jsou či nejsou Romové (Mechúrová, 2008) a Říčan (2000, s. 35) tuto myšlenku ukončuje:

„Na druhé straně však – jakým právem označíme za Roma občana, který si to nepřeje? Snad jen proto, že má tmavší pleť než my?“

Pokud jde o otázku hodnot, jak uvádí Šišková (2001) nejvyšší hodnotou pro Romy je život. Mechúrová (2008) pokračuje a dodává, že Velký počet dětí v romských rodinách je důsledkem skutečnosti, že Romové vidí v dětech pokračovatele rodu, což je pro ně velmi důležité. Co má naopak po celá léta pro Romy malou hodnotu je budoucnost. Romské vnímání hodnot a vztah k budoucnosti zobrazují dvě přísloví:

„Lepší vajíčko dnes, než slepice zítra. Jím, piju, žiju, umřu – nač hospodařit.“

(Šišková, 2001, s. 122)

1.2.2 Romská rodina

Tradiční romská rodina je veliká a značně soudržná. Žena měla vždy podřadné postavení a muž mohl kdykoli udělat, co se mu zlíbilo. Toto se zobrazuje také v přísloví, které říká:

„Muži nosí klobouk, ženy jenom šátek.“

(Romové – O Roma, 1999, s. 53)

Základní jednotkou romské společnosti byla tzv. rodová skupina.

- *Familija* – neboli širší rodina, k této patří také ženatí synové a jejich manželky, děti a vnoučata. Každá domácnost uvnitř familije se nazývá *tséra* a zahrnuje obvykle tři generace.
- *Kumpánija* – neboli společenství, zde nejde o výhradně o sdružení rodinných členů, ale spojuje je ekonomická potřeba práce a snaha využít určité území. V čele kumpániji, složené z řad domácností, stojí *rom baró*, který kumpániji vede a působí jako prostředník mezi Romy a *gadži*.

Fraser (1998, s. 198)

Říčan (2000) k romské rodině dále uvádí: žena je v romské rodině ceněna dle plodnosti. Dokud nerodila, muž má právo ji opustit. I proto jsou romské rodiny početné a romské ženy téměř nepodstupují potraty. Vztah k dětem je zde nadevše. U romských dětí se minimálně setkáváme s příznaky neuróz a to především proto, že děti nejsou vystaveny vysokým nárokům a nemusí žít ve „stresu“ z pravidelnosti. Demetr, 1993 (in Říčan 2000, s. 46) toto zdůvodňuje tím, že romské dítě vstává, až se probudí, jí, když má hlad a jde spát, když je ospalé.

Romské manželské svazky jsou obecně pevnější a stabilnější než manželství neromů v naší zemi. Pokud partneri nejsou manželé nebo pokud „se stane“ že se narodí dítě z mimopartnerského vztahu, získává stejné postavení jako dítě narozené z manželství nebo družského vztahu. V tomto se ob neromských vztahů Romové velmi liší, neboť málokterý pár dobrovolně pečuje o dítě, které je jen jednoho z manželů. (Bakalář, 2004)

Rybář (2000) ke kapitole rodina také píše, že vítanějšími novorozenci byli synové. Dcery v dospělém věku docházely do nových velkorodin, kdežto synové zůstávali s rodiči a starají se o ně ve stáří. Všeobecně mezi Romy platí názor, že žena je schopna rodit každý rok a děje se tak mj. z důvodu pudu sebezáchovy, pramenícího z pocitu ohrožení. Pokud jde o soužití muže a ženy nebo jejich manželské svazky není dodnes výjimkou, že spolu jako rodina žijí bratřenci a sestřenice, kteří společně založili rodinu. Je zde také zdůrazněna úloha sourozenců dětí v péči o mladší sourozence. Na děti romských rodičů přechází tyto úkoly od velmi útlého věku. Děti nepoznají bezstarostnost dětství jako takovou.

Bakalář, 2004, s. 45 pokračuje. Ve výchově dětí v romské rodině je nedostatek jakéhokoli řádu. Romové neděkují a neprosí automaticky, je pro ně zcela přirozené dávat i bez tohoto dvousloví. V romských rodinách se dále setkáváme s tvrdšími tresty ve výchově a setkáváme se také s tolerováním zlovyků.

„České majoritní matky se chovají jako hrnčíři – tvarují děti podle svých představ. Naproti tomu romské matky postupují jako zahradníci, kteří o své květiny pečují, zalévají je, hnojí je, okopávají, občas něco přistříhnout. Jaká rostlina je nebo bude, zaleží na rostlině samotné.“

1.2.3 Bydlení Romů

O specifčnosti hovoří také Rybář (2000), který připomíná doby minulé, kdy si s sebou Romové vozili vždy stany, bydleli v povozech, chatrčích, kde byla jedna místnost. Uvádí ale také případy, kdy Romové narazili během kočování také na „dvoupokojové“ chatrče, vždy se však všichni sestěhovali pouze do jedné místnosti. V minulosti bydleli v přenosných stanech nebo žebřinových vozech. Později přišly na řadu maringotky, ještě později pak zemnice, neboli zemljanky (obydlí vystavěná zcela z přírodních zdrojů, křoví, větve, travnaté drby, půda, roští, ...) Zemnice byly vystřídány polozemnicemi, kterým mimo jiné přibýlo také okno. Dalším typem obydlí byly chatrče zvané koliby, z těch se časem staly dvouprostorové chatrče zvané kher. Velké změny ke kterým došlo v posledních desetiletích byly Romy zpočátku vnímány velmi rozpačitě.

Způsob bydlení je u Romů odrazem jejich životního stylu, socio-kulturního a ekonomického postavení. Způsob, jakým Romové žijí (kde bydlí a jaké tato prostranství jsou) je však z velké části ovlivněn pospolitostí rodiny. Jinými slovy by se dalo říci, že romské rodiny žijí společně a tedy ve velkém počtu obyvatel. V lepších z případů nalézají a žijí ve velkých bytech a domech, pokud takové štěstí nemají, společně žijí v malých prostorách, ale vzhledem k velkému počtu lidí, kteří je obývají, se prakticky nedá dlouhodobě udržet v bezvadném stavu. Když Romům byly přidělovány domy a byty, nebyli na takovou úroveň zvyklí. Vandalství, kterého se Romové dopouštějí na svých obydlích, je projevem vzdoru proti majoritní společnosti, které oni nechtějí být podřízeni a v konečném důsledku jsou Romové schopni si rozebrat vlastní střeš nad hlavou. (Romové – O Roma, 1999)

Říčan (2000) dále doplňuje, že vybydlování, kterým rozumí totální devastace obydlí, je pro Romy typická, vybydlování je specifickým projevem romské kultury. Není běžný pro všechny Romy, ale specifičnost je romské kultuře přisuzována především z toho důvodu, že neromové se takto nechovají.

1.2.4 Způsob obživy, zabezpečení rodiny

Zajímavý názor k tomuto tématu přináší Cohn (2009, s. 38) který se zabýval výzkumem Cikánů v Americe.

„Od starých Cikánů jsem slyšel, že v životě nikdy nepracovali. To je, zdá se, většinou pravda, pokud 'práce' znamená účast na procesu zahrnujícím pravidelné plnění povinností a závazků. ... Cikánská práce je způsobem, jak být Cikánem, stejně jako je předpovídání budoucnosti způsobem, jak být Cikánkou.“

Autor dále pokračuje:

„Většina Cikánů, které znám, pobírá sociální dávky. Protože zisk z předpovídání budoucnosti a prodeje ojetých aut je nárazový a nelze jej považovat za stálý příjem, jsou sociální úřady nuceny uznat nároky Cikánů na sociální podporu.“

(Cohn, 2009, s. 39)

V mnoha lidech Romové v dnešní době vyvolávají dojem, že nejsou prakticky schopni se uživit žádnou prací nebo řemeslem. Situace zaměstnanosti Romů však byla po celá desetiletí v minulosti jiná. Nezaměstnanost ve značné míře propukla až v začátku 90. let. Po staletí vynikali krom hudebního světa také v řemeslech. Ještě ze zpráv z roku 1893 vyplývá, že v prostoru Horních Uher na území Slovenska bylo 78% Romů zaměstnaných. Zbývajících 22% představovaly pak ve velké míře ženy a děti. Mezi tradiční romská řemesla patřilo kotlářství, kovářství, zvonkářství, košíkářství, výroba košťat, ale také výroba hudebních nástrojů. (Romové – O Roma, 1999)

Rybář (2000) jako další typické romské profese uvádí např. kovotepectví, korytářství. Všechna řemesla si přinesli z Indie, odkud přišli. Prvenství však patřilo kovářství. Mezi nejčastější výrobky patřily hřebíky, vrtáky, věšátky, motyky, aj. Výrobky většinou nabízeli po domech (často výměnou za potraviny).

Typická romská řemesla se více a více stávají spíše muzejní záležitostí. Proto Romům k zajištění obživy a finančních prostředků prací „zbývají“ povolání „gadžovská“. Část Romů se vydala cestou podnikání, jiní se pokoušeli v běžných zaměstnáních, ostatním nezbývalo vzhledem ke svému statusu a vzdělání nastoupit k fyzickým pracím (kopáči, zedníci, dělníci), ale stále převážná většina Romů žije ze sociálních dávek. Největší množství dávek stát poskytuje právě na péči o děti.

Je nutné zmínit dvě alarmující skutečnosti. 70-85% nezaměstnanost Romů, která vychází především z neochoty vykonávat každou práci, byť za minimální mzdu, dále špatně postavený systém sociálních dávek, který v jistých případech zvýhodňuje nezaměstnané od pracujících a nezaměstnaní pak v konečné fázi mají vyšší příjmy než pracující a další z příčin nezaměstnanosti Romů bývá uváděna diskriminace při přijímání do zaměstnání. Zaměstnavatelé údajně Romy často odmítají, aniž by dali Romům šanci. V zápětí však dodávám, že stížnosti zaměstnavatelů, kteří dali tuto šanci romským spoluobčanům jsou velmi časté a zaměstnavatelé mají upozorňují na slabou pracovní morálku, nesolidnost a nespolehlivost. I sami romští zaměstnavatelé dávají předost Slovákům nebo Ukrajincům. (Říčan, 2000)

Sirovátka 2003 (in Bakalář, 2004) uvádí, že z výzkumu z roku 2001 vyplynulo, že nezaměstnanost romské minority je čtyřikrát vyšší než nezaměstnanost obyvatel majoritní společnosti. 25% dospělé romské populace je zaměstnaných, 29% je nezaměstnaných a 46% je závislých na sociálních dávkách.

„Zajímavé je sledovat délku pracovního poměru romských uchazečů ve veřejně prospěšných pracích. Do měsíce ukončí cca 30% uchazečů pracovní poměr, do dalších dvou měsíců 50% a jen výjimečně ukončí jednotlivci (7-10%) veřejně prospěšné práce v souladu s dohodou po 12 měsících. Důvodem jsou často zdravotní potíže (bývají účelově dodatečně potvrzené lékařem), 50% nemocnost, častí absence a neschopnost soustavně pracovat celých 8 hodin.“

Kaplan 1999 (in Bakalář, 2004, s. 90)

1.2.5 Náboženství, kultura a tradice

Otázka víry má v životě Romů svůj (nemalý) význam, ačkoli neexistují téměř žádné ryze náboženské literární prameny. Romové jsou majoritní společností chápáni především za křesťany, jsou považováni za vyznavače toho náboženství, které je ve společnosti nejvíce

rozšířeno. Romové ale křesťanství berou tak, jak se jim to zrovna hodí, jejich víře chybí často hloubka, stejně jako plní povinností (přesvědčení) z náboženství vyplývajících. Více než oficiální náboženství však Romové uznávají své vlastní rituály a tradice, které si s sebou přinesli. Tradice a obřady se vážou k těhotenství, narození dítěte, ke křtinám, námluvám, svatbě, úmrtí, pohřbu, smuteční hostině a také ke kultuře stolování a jídlu obecně. Každý z těchto aktů má svá pravidla a zásady a Romové si velmi potrpí na jejich dodržování. Charakteristická pro konání takovýchto obřadu je vždy velká účast Romů. (Romové – O Roma, 1999)

Romové věří spíše v magii, mýty a nadpřirozeno. K tomuto mají svůj vztah již od pradávna, kdy se v minulosti i živilo předpovídáním budoucnosti a věštěním. Víra v tyto síly může mít na následek omezenou možnost civilizačního vývoje Romů. Jak již bylo uvedeno, Romové přebírali náboženství majoritních společností. Tak jako v době, kdy procházeli islámské země, povrchně přijali Korán, zde, v naší zemi, přijali za své křesťanství. Romové dodržují především oslavování Velikonoc a Vánoc. U obou svátků však chybí hlubší náboženská souvislost a oboje Romové oslavují zčásti odlišně oproti majoritní společnosti. (Rybář, 2000)

Oláh, 1997 (in Říčan, 2000) popisuje, že Romové ztratili své náboženství při cestě z Indie. Davidová, 1995 (in Říčan, 2000, s. 56) pokračuje:

„Romské náboženství je synkretický komplex názorů křesťanských a jejich vlastní víry založené na přírodně animistickém základě. ... Církevní svátky přejali Romové spíše formálně a slaví je po svém: jídlem, pitím a tancem.“

Říčan (2000, s. 56) cituje naši nejpřednější romistickou autorku Milenu Hübschmanovou (1996, 1999) a uvádí:

„Romové si z Indie odnesli hinduistickou tradici, přičemž slovně formulovaná nauka je málo významná. Žitá religiozita (jež je ovšem podstatnější než učení) je podle téže autorky 'zakódována' ve způsobu života, ve zvycích a mravech, v postoji k přírodě a k existenci, v pospolitosti, v pohostinné otevřenosti, v upřímnosti a pokoře, v obsahu nejružnějších tabu, v řádu vztahů mezi muži a ženami stejně jako mezi rodiči a dětmi, ve způsobu přijímání autorit atd.“

1.2.6 Romský jazyk

Romština představuje v naší zemi pro Romy jazykovou bariéru ať chceme nebo ne. Problémem je, že romské děti (ale i jejich rodiče) sice již tolik nemluví romsky, ale mluví česko-romským slangem. S tím pak děti mají problém hlavně ve škole, učitelům nerozumí a velmi rychle ztrácí zájem školní dění jak uvádí Mechúrová (2008).

„Čeština, kterou dnes Romové většinou používají, je češtinou 'účelovou', to jsou česká slova s romským obsahem. Romové myslí romsky, navíc ke komunikaci mezi sebou používají více neverbálních prostředků, jsou na ně citlivější než my, vnímají nejen prostřednictvím slov, ale především skrze naše (leckdy nevědomá) gesta, mimiku, pohyby, barvu hlasu a jeho intenzitu. (A my na romské děti ve škole vyrukujeme s proudy slov a vět, jejichž význam jim z velké části uniká.)“

(Šišková, 2001, s. 150)

Romové se cítí jako Romové, přestože již nepoužívají romštinu a nepovažují ji tedy za mateřský jazyk. Romské děti dnes romsky umí minimálně, co většinou znají, jsou nadávky. Romština je též používána v roli argotu, neboli tajné řeči. Říčan (2000) nazývá dokonce katastrofou, když je dítě vychováváno v rodině, kde rodiče již romsky nemluví, ale jejich čeština je velmi slabá a špatná. Dítě se tak ocitá nejen bez jazykového zázemí, ale je tím ovlivněno kulturní zázemí obecně. Příčinou tohoto důsledku, že děti znají jen velmi chudou češtinu, může být to, od koho se češtinu naučili rodiče.

„Romové se nejvíce učí česky od těch Čechů, kteří jsou s nimi ochotni mluvit. Jsou-li to kopáči na stavbě nebo mladíci v pochybných partách, nedivme se, že od nich pochytí primitivní a vulgární řeč, hrubost a sprostotu. (Učitelé zjišťují, že romské děti používají, a to i když mluví s nimi, vulgárních slov, aniž mají tušení o tom, že jsou společensky nepřijatelná.“

(Říčan, 2000, s. 42)

Od roku 1990 funguje mezinárodní romská jazyková komise, která usiluje o vytvoření jednotné romštiny. Současná situace však není příliš příznivá jednotnou romštinu, která tak pravděpodobně zůstane zachována v literární a hudební podobě.

2 ROMOVÉ A VZDĚLÁVÁNÍ

Druhou kapitolu teoretické části práce rovněž rozdělím na dvě podkapitoly, kterými bych chtěla uzavřít teoretické poznatky týkající se mého tématu. První podkapitola ponese stejný název jako moje práce; Vztah Romů ke vzdělávání, kdy tato záměrně nebyla uvedena v kapitole 1.2. Specifika romské kultury. Druhá podkapitola nazvaná Vzdělávání romských žáků se bude týkat samotného procesu vzdělávání Romů.

2.1 Vztah Romů ke vzdělávání

Vzdělávání Romů bohužel nezačíná v mateřské škole. V důsledku toho děti nemají zkušenost s dětským kolektivem neromských dětí, ale také s jakýmkoli pevným řádem a pravidly. Vzhledem k tomu, že romské matky mívají více dětí než neromské matky a jsou tedy častěji na rodičovské dovolené, v mnoha případech tak Romům odpadá důvod, proč by děti měli do mateřských škol posílat, když jsou schopny zajistit celodenní péči, neboť buďto nepracují a jsou na rodičovské dovolené. Jelikož děti nenavštěvují mateřské školy, tráví veškerý čas v širší rodině a od útlého věku tedy čelí řešení problémů dospělých. (Mechúrová, 2008)

Romové nebyli škole a vzdělávání nakloněni již od dob minulého století a dále. Tento odmítavý a negativní postoj zdůvodňovali tím, že při kočkování jim nebylo platné a nepřineslo žádný užitek, když děti něco věděli. Romové přikládali důležitost pouze tomu, co jim přinášelo konkrétní (hmatatelné) výsledky. Vzdělávání nepřikládali velký význam a Nečas (2008) popisuje, že zaujímal vůči školství a jeho pracovníkům negativní až nepřátelský vztah.

Někteří Romové vidí ve vzdělávání něco, co by dokonce mohlo narušit vztahy s dětmi nebo je rodičům odcizit. Vzdělání si necení a školu chápou jako „bílou represivní instituci“. Tento postoj se přenáší také na děti, v důsledku čehož se prohlubují negativní vztahy rodiny vůči škole. Tento „odpor“ ke vzdělání jako takému si s sebou nese následky v podobě vysoká absence dětí, a také jejich slabého prospěchu. Nelze však nepřipomenout jazykovou bariéru, která však byla již podrobněji popsána v předchozí kapitole. (Říčan, 2000).

„Romští rodiče také nevytvářejí na své děti takový tlak jako rodiče neromští (pokud se dítěti k něčemu nechce, romští rodiče ho k tomu většinou nenutí). Ke špatné školní docházce také přispívá řada dalších faktorů – např. pokud se v bytě rodiny netopí, nesvítil nebo pokud rodina nemá peníze na jídlo, potřeba vzdělání dětí se pro rodiče stane v takové situaci okrajovou záležitostí.“

(Unucková, 2007, s. 17)

Ačkoli romská tematika obecně patří dle mého názoru k obtížněji uchopitelným, je řada odborníků a institucí, kteří se zabývají výhradě výzkumy dotýkající se této skupiny. A každý důsledek má svou příčinu. V závěru této podkapitoly bych ráda uvedla také citaci Vocilky.

„Předpoklad, ze kterého výzkum vycházel, byl, že nejohroženějšími dětmi, pokud jde o školní neúspěšnost, absenci a předčasné ukončení školní docházky, jsou děti z chudého, etnicky minoritního a imigrantského prostředí a z neúplných rodin. Ze sledování vyplývá, že významnější než úroveň příjmů rodiny je vzájemné působení sociokulturní deprivace a statusu etnické minority v dominantní kultuře.“

(Vocilka, 1997, s. 33)

Přestože si dvě naposledy zmíněné citace obsahově protirečí, bylo mým záměrem přivést čtenáře k zamyšlení. Statusu etnické minority v dominantní kultuře Romy nezbavíme. V našich možnostech však je zbavit je sociokulturní deprivace či alespoň zmírnit její působení.

2.2 Vzdělávání romských žáků

Vzhledem k výše uvedenému se dá očekávat, že v procesu vzdělávání je nutné k romským dětem přistupovat odlišně. Velkým přínosem na školách jsou asistenti pedagoga, přípravné (nulté) třídy, kvalifikovaní pracovníci, kteří mají základní znalosti o romské kultuře, prvky multikulturní výchovy obsaženy ve všech činnostech. Tak jako by mohl pokračovat výčet pozitiv, je nutné zmínit, co je stále žádoucí pro lepší vzdělávání romských žáků.

„Nejdůležitější je projevit respekt.“

(Říčan, 2000, s. 114)

„Vzdělávání je založeno na zásadách rovného přístupu každého státního občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu nebo jiného postavení občana.

Obecnými cíli vzdělávání jsou zejména utváření vědomí národní a státní příslušnosti a respektu k etnické národnosti, kulturní, jazykové a náboženské identitě každého.“

(Balvín, 2007, s. 9)

Problémem ve vzdělávání romských dětí je fakt, že děti nejsou vedeny k individuální zodpovědnosti za sebe sama. V romských rodinách se ve výchově uplatňuje kolektivismus nejen pokud jde o rozhodování. Jedním z typických znaků Romů je, že se přirozeně dělí o vše, dokud je z čeho brát, všechno je všech, za nic se neděkuje a nikdy nerozhoduje jedinec sám za sebe. Zde je na škole, aby dítě dovedla alespoň k částečnému uvědomění si své jedinečnosti, originality a uvědomění si své hodnoty a také práva rozhodovat. Vzhledem k tomu, že jednání školy bude v rozporu s vedením dětí v rodině, je potřeba jednat jen velmi pomalu a opatrně. (Říčan, 2000)

Děti romské národnosti se učí praktice vše o cizím národu, učí se často pro ně v cizím jazyce, kulturu, zvyky a obyčeje mají rovněž jiné. Proto je potřeba být dětem nápomocní ještě více. Je potřeba i nadále provokovat učitele, aby vlastním přičiněním chtěli vytěžit ze stále se rozrůstající literární základy na téma vzdělávání Romů, co možná nejvíce a aby z toho měly prospěch především děti. Je nutné, aby učitelé měli základní znalosti o romské menšině a byli schopni veškeré informace zakomponovat do běžné výuky. Balvín (2008) velmi vyzdvihuje poslání učitelů. Dodává, že vychovává-li učitel děti nejen svého národa, ale také romského národa, je jeho poslání těžší, ale o to záslužnější a společensky prospěšnější. Smysl učitelského povolání ve vztahu k žákovi krásně zazněl z úst starého učitele Lamače, který předával pomyslnou štafetu učiteli Karfíkovi v českém seriálu Markéty Zinnerové s názvem *My všichni školou povinní*:

„Žák, to není nádoba, která má být naplněna, ale pochodeň, kterou je třeba zapálit!“

(Balvín, 2008, s. 201)

Balvín (2007) ke vzdělávání romských žáků uvádí. Redukce romské problematiky není dobrá ani v oblasti školství a vzdělávání. Dochází tímto k popírání a potlačování jejich identity a proto např. také školy by měly respektovat znaky romské kultury, v žákovi rozvíjet prvky jeho národnosti a pokusit se ho vhodnými vybranými metodami dovést na nejvyšší možnou úroveň vzdělávání, které jemu zaručí adekvátní uplatnění ve společnosti.

Sami Romové si přitom vyberou, které prvky kultury a specifika si přejí zachovat. Je přitom nutné mít na paměti rozdíl mezi asimilací a integrací, kdy není cílem totální odnárodnění, ale také skutečnost, že Romové jsou ti, kteří zvolí, zda si přejí být „pouze“ integrováni nebo zcela asimilováni do majoritní společnosti.

„Romské dítě není geneticky méněcenné, ale jeho situace je ovlivněna především důvody sociálními a kulturními.“

Štampach, 1993 (in Balvín, 2007, s. 20)

Balvín (2007) dále ve své publikaci volá po změnách v předškolní výchově, která je Romy velmi opomíjenou složkou školské soustavy. A to ačkoli školský zákon cituje bezplatnost posledního roku v mateřské škole před nástupem do školy. Ne vždy jsou ale také využívány přípravné třídy (někdy též nazývány nulté ročníky), přestože i ty jsou bezplatné a výzkumy dokazují, že docházení do nich zvyšuje úspěšnost romských dětí. Zde funguje také asistent učitele, který však dále již chybí ve vyšších ročnících.

Bylo by žádoucí, kdyby učitelé krom obecné multikultury absolvovali také minimum znalostí o romské minoritě, jejich jazyce, kultuře a specifických. Mimo toto se doporučuje, aby pedagogové a lidé, kteří s Romy pracují měli znalosti také v oblasti jejich historie a původu.

Není však na místě zřizovat samostatné romské školství (jako je tomu například v Česku pokud jde o Polskou republiku). Jedním z důvodů je, že sami Romové o tuto variantu nijak nežádají (a dle informací ze sčítání lidu netvoří ve městech menšinu s významným zastoupením počtu obyvatel). Tento důvod má však svůj důsledek, kterým je skutečnost, že v důsledku neexistence samostatného školství a vzhledem ke spádovým oblastem vznikají školy, které mají převahu romských dětí a není výjimkou, že rodiče neromských dětí na takové školy své potomky záměrně neposílají a nahlíží na toto jako na podporu segregace. Jelikož toto nelze ovlivnit, je potřeba pracovat na tom, aby školy vytvářely prostředí nakloněné vzájemné komunikaci mezi Romy a neromy.

Základní (a předškolní) vzdělávání mají Romové (ale nejen oni) zdarma. Je velmi důležité, aby žáci neztratili zájem a dále pokračovali ve vzdělávání na středních a také vysokých školách. Tomu jim má být nápomocen status sociálně znevýhodněného studenta (pakliže žáci budou splňovat určitá kritéria), příp. sociální stipendia aj. A jak dále Balvín (2007) v závěru své kapitoly uvádí, není zcela pravdou tvrzení, že Romové nemají zájem o vzdělání, neboť rostoucí zájem o finanční podporu studia svědčí o opaku.

„Celkem bylo v roce 2000 podpořeno asi 900 žádostí, v roce 2001 již 1531, v roce 2002 bylo uspokojeno přibližně 2500 žádostí a v roce 2003 bylo uspokojeno 2577 žádostí na jednotlivá pololetí.“

(Balvín, 2007, s. 29)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

3 VÝZKUMNÁ ČÁST

Ve své praktické části diplomové práce jsem se zaměřila na terénní zmapování života vybraných romských rodin a jejich vztahu ke vzdělání. Využila jsem metody pozorování, metody rozhovorů a také metodu škálování. Vzhledem k možnosti realizovat výzkum v domovském prostředí všech respondentů doufám, že práce nebude postrádat autentičnost a čtenář získá co nejlepší a nejucelenější představu o životě Romů v souvislosti s jejich vztahem ke vzdělávání a názory na vzdělání. Média, která obecně citují negativní přístup Romů ke vzdělávání a velmi problematickou spolupráci, jsem odsunula do pozadí, kdy rozhodující pro výsledky mé práce byly poznatky získané přímo z terénu.

Praktická část je rozdělena celkem do pěti kapitol. V první kapitole čtenáři představuje základní charakteristiky celého výzkumu, datuje se zde počátek výzkumu, volbu výzkumných metod, způsob výzkumného vzorku. Druhá kapitola praktické části přináší výsledky a interpretaci metody pozorování. Podle počtu respondentů (resp. rodin) je rozdělena na pět podkapitol. Ve třetí kapitole jsou interpretovány výsledky rozhovorů. Samotné zpracování získaných informací dalo za vznik celkem šesti kategoriím, které tvoří jednotlivé podkapitoly. V závěru každé kategorie je uvedeno vždy krátké shrnutí. Ve čtvrté kapitole jsou uvedeny škály včetně numerických výsledků, v podkapitole poté výsledky interpretují. Poslední kapitola se zabývá shrnutím výsledků výzkumu jako celku.

4 PŘÍPRAVA VÝZKUMU

Příprava výzkumu představovala především vytvoření výzkumného problému, cíle práce a také vytvoření otázek pro polostrukturované rozhovory, které byly prováděny s respondenty reprezentativního výzkumného vzorku a vytvoření škál mj. také pro respondenty základního výzkumného vzorku. Všechny zmíněné kategorie představím níže.

4.1 Výzkumný problém a cíl práce

Výzkumným problémem souvisí s kulturními a sociálními specifiky Romů a jejich případnou souvislostí s názory Romů na vzdělávání a jejich vztah ke vzdělání.

Stanoveným cílem bylo odhalit možné souvislosti mezi specifiky a způsobem života Romů ke vztahu ke vzdělání. Cílem bylo pokusit se zjistit, co stojí za současnou situací, příp. zjistit výhled a přání do budoucna. V průběhu tvorby práce se v jejím závěru cílem stalo také poodkrytí životů pěti rodin, které byly ochotny spolupracovat. Za spolupráci patří rodinám mé poděkování.

4.2 Druh výzkumu

Původně plánované využití smíšeného výzkumu, kdy kvantitativní část by byla prezentována škálami, které jsem měla do terénu připraveny, bylo změněno pouze na kvalitativní výzkum. Smyslem škál bylo zjistit názory Romů na vzdělávání a vztahy a postoje ke vzdělání zvolením jedné ze čtyř (výjimečně tří) možností. Ke korekci druhu výzkumu došlo především z důvodu minimální návratnosti vyplněných škál. Ty, které se v průběhu tvorby práce vrátily, budou brány jako podpůrná metoda. Vzhledem k tomu, že jejich počet je jen velmi nízký, byl výzkum přehodnocen pouze na kvalitativní.

4.3 Výzkumný vzorek

Základní i reprezentativní výzkumný vzorek byl vybrán záměrně. V první případě se jednalo romské rodiny (resp. rodiče dětí), které žijí ve městě Karviná, v části zvané Doly, a to na zdejším ubytovacím středisku a protějších holobytech. Základnímu výzkumnému vzorku byly předány dotazníky se škálami, které měli jeho reprezentanti vyplnit. Celkem

čítal základní výzkumný vzorek asi 30 rodin, rodiny byly osloveny za účelem získání pokud možno co nejvíce informací pro můj výzkum a také proto, abychom z reprezentantů základního výzkumného vzorku vytvořili reprezentativní vzorek.

Reprezentativní vzorek po společné domluvě tedy vzešel ze základního vzorku, kdy rodiny byly dotázány, zda jsou ochotny k další (užší) spolupráci. Celkem byl reprezentativní vzorek tvořen pěti rodinami. Samotné rozhovory byly vedeny vesměs pouze s rodiči dětí.

Na tomto místě bych ráda uvedla, že jako romské rodiny jsem označila rodiny, které se k „romství“ samy hlásí a nepopírají to, že jsou Romové. K tomuto faktu mi byly nápomocny informace z předchozí spolupráce s klienty v rámci profesního vztahu. Mě, jako výzkumníkovi, bylo tedy známo, že rodiny se za romské považují, a objektivisticky byly rodiny označovány jako romské.

4.4 Volba výzkumné metody

Celkem byly použity tři výzkumné metody: pozorování, polostrukturované rozhovory a metoda škál.

4.4.1 Metoda polostrukturovaného rozhovoru

Otázky se dotýkaly názorů na vzdělávání obecně, školní úspěšnost či neúspěšnost romských dětí a její možné příčiny, případné diskriminace Romů jako menšiny, vztahu rodičů ke škole, spolupráce rodičů se školou nebo jejich názory na pedagogické pracovníky, kteří pracují s jejich dětmi. Úplný seznam otázek přikládám v přílohách práce.

4.4.2 Metoda pozorování

Počátky metody pozorování můžeme datovat zhruba do období podzimu roku 2009. Do rodin bylo pravidelně docházeno v rámci pracovního vztahu a rodiny jsou dlouhodobě sledovány. Přestože jsem se jako výzkumník snažila zůstat nestranná, podotýkám, že uvedené skutečnosti vychází pouze ze subjektivního názoru (kterému budiž však nápomocna skutečnost, že objektivně je s rodinami pracováno za účelem výkonu práce sociální pracovníce OSPOD).

4.4.3 Metoda škál

Škálovací metoda a její výsledky budou použity pouze k dokreslení situace a výsledků výzkumu. Zde byla problémem především návratnost materiálů, které byly rodinám rozdány, aby je mohly samostatně vypracovat. Bohužel při zamýšleném sběru těchto dat bylo zjištěno, že většina dotázaných materiálů nemá nebo nemůže najít. Proto z důvodu velmi malého počtu vyplněných škál byla tato metoda použita pouze jako doplňující a celý výzkum byl přehodnocen z původně zamýšleného smíšeného výzkumu na výzkum kvalitativní.

Škály zahrnovaly celkem dvacet otázek, pomocí kterých jsem chtěla zjistit informace týkající se vzdělávání, vztahu rodičů ke škole a jejím představitelům, spokojenost s jejich prací a obecně školstvím, význam vzdělávání v jejich životě. Každá škála nabízela sudý počet možností, kdy neexistovala neutrální odpověď. Ve dvou případech měli respondenti na výběr pouze ze tří možností. Ukázku škálového dotazníku přikládám v příloze, výsledky této metody budou uvedeny v závěru výsledků práce.

4.5 Způsob zpracování dat

Vzhledem k použití tří různých výzkumných metod byla také sesbíraná data vyhodnocována různými způsoby:

4.5.1 Zpracování dat získaných metodou rozhovorů

Rozhovory budou podrobeny úplné transkripci, v níž bude následně použito otevřeného kódování. Kódováním rozumíme nalezení a pojmenování cíleně vybraných jednotek v textu, které jsou nějakým způsobem významné pro náš výzkum. Jeho využitím bychom měli docílit toho, že budou vznikat kategorie, do nichž budeme seřazovat kódy, které spolu obsahově a významově souvisí a měly by vypovídat o stejném jevu. Při samotném analyzování jsou kategorie nově vzniklé a pojmenované skupiny zahrnující kódy. Kódy jsou vybrané části rozhovorů důležité pro práci.

4.5.2 Zpracování dat získaných metodou pozorování

Výsledky získané metodou pozorování budou uvedeny vždy před samotným kódováním, v části, kdy budu rodinu představovat. Jak již bylo řečeno, vzhledem k tomu, že do rodin pravidelně delší dobu sama docházím, nebude se zde jednat o popisování nahodilé,

zrovna vzniklé nebo uměle vytvořené situace a prostředí. Z mého pohledu jde v této práci o velmi vzácnou metodu (její realizaci a výsledky, které ale nelze označit za subjektivní). Především proto, že bude popsáno pouze pět konkrétních rodin, z jednoho města a stejné lokality a také proto, že se bude jednat o vlastní postřehy a popis.

4.5.3 Zpracování dat získaných metodou škál

Data získaná díky využití metody škál budou brána pouze jako ilustrativní. Vzhledem k velmi malému množství takto získaných informací nelze tuto metodu brát jako rovnocennou s předchozími dvěma. V závěru části věnované výsledkům výzkumu budou na konci uvedeny také výsledky škál, které byly získány prostým součtem odpovědí. Výsledky budou převedeny na procenta.

4.6 Průběh výzkumu

Počátky výzkumu a sběru dat lze datovat do podzimu loňského roku. Ačkoli se původní plán realizace liší od konečné verze, přibližně od této doby jsem měla představu, čím bych se ve své práci chtěla zabývat a začala být využívána metoda přímého, zúčastněného, ale skrytého pozorování.

Asi na přelomu měsíce ledna a února roku 2010 byli již konkrétní respondenti osloveni, seznámeni s mými cíli a záměry. Byly jim předestřeny mé požadavky a také pravidla, která respondentům budou zaručovat 100% anonymitu (všechna jména budou v práci pozměněna, věk bude uveden na základě udělení souhlasu respondentů). Výsledky a veškerá realizace výzkumu nebudou nijak promítnuty do další pouze profesionální spolupráce a budou použity pouze pro studijní účely. Vybraným asi 30 romským rodinám žijícím v této lokalitě (které se za romské považují) byly předány škály a bylo domluveno, že budou opakovaně osloveni, kdy si zpět osobně vyberu vyplněné škály a také aby se vyjádřili, zda jsou ochotni k další spolupráci, či nikoli.

V průběhu měsíce února byly rodiny opakovaně osloveny, zda jsou ochotny k další spolupráci. Celkem tedy vzešlo pět rodin, se kterými bylo dále pracováno. Při veškeré snaze a apelování o navrácení vyplněných škál bylo již nyní problematické se ke svým materiálům dostat.

V první polovině měsíce března byly realizovány rozhovory se všemi vybranými rodinami. Termíny rozhovorů nebyly respondentům předem oznámeny. V rámci terénní práce docházelo vždy k domluvě obou stran. Rozhovory probíhaly vždy v domácím prostředí respondentů. Rozhovory byly realizovány ve třech termínech a to ve dnech 12.3.2010, 16.3.2010 a 19.3.2010.

5 INTERPRETACE DAT ZÍSKANÝCH METODOU POZOROVÁNÍ

Vlastní prezentace dat získaných metodou pozorování bude rozdělena do pěti částí (odpovídajících počtu rodin). Veškerá data uváděna dále uveřejňována se souhlasem respondentů, kteří však všichni trvali na zachování anonymity. Jména, která jsou v práci užívána jsou smyšlená. Věk respondentů zůstal (pro lepší představu) se souhlasem zachován. Respondentům bylo přislíbeno, že je nikdo nebude v této věci dále již kontaktovat. Matka sdělila, že by byla raději, kdyby byl rozhovor zaznamenáván pouze písemně.

5.1 Rodina A

První rodina je osmičlenná, tvoří ji celkem šest dětí, otec a matka, která očekává narození svého sedmého dítěte. Matka, paní Andrea, má 29 let, její druh, pan Adam, má 30 let. Celkem vychovávají šest dětí ve věku 8 (♂), 7 (♀), 6 (♀), 4 (♂), 3 (♂) a 2 (♂) roky. Povinnou školní docházku (PŠD) si zatím plní pouze nejstarší syn. Sedmileté dceři byl dodatečně v měsíci lednu udělen odklad PŠD, nyní v měsíci září však již také nastoupí povinně do školy. Další z dcer byla v letošním roce řádně zapsána a nastoupí tedy spolu se svou sestrou do první třídy. Po udělení dodatečného odkladu nebyla dívka přihlášena do žádné mateřské školy ani přípravné třídy.

Rodina bydlí na Ubytovacím středisku v Karviné-Dolech. Obývají zde jeden pokoj s malou předsíňkou. Sociální zařízení je pro všechny společné v prostorách chodby. Také kuchyňka je společná pro všechny obyvatele na patře. Pro představu uvádím, že jde o polo-prázdnou místnost, kde jsou dva dvouplotýnkové vařiče, jeden stůl a dvě židle. Jiné vybavení zde není, žádné hrnce nebo jiné kuchyňské náčiní, chybí lednice nebo trouba. Kuchyňka je volně přístupná všem obyvatelům v kteroukoli dobu. Většina z místních však má plotýnkový vařič také u sebe na pokojích v předsínce, kde mají uloženo nádobí a veškeré ostatní základní vybavení.

Ve společném pokoji jsou celkem tři postele a jedna matrace, kterou přes den dávají rodiče na jednu z postelí, aby v bytě bylo více místa. Dále zde má rodina A dvě skříně a stoleček se dvěma křesly. Vzhledem k tomu, že v rodině je více dětí, je prakticky nemožné, aby zde bylo více nábytku. Na postelích spí děti po dvou, rodiče spí spolu na jedné matraci. Místnost je již podruhé za půl roku vymalovaná, nejprve byl pokoj světle žlutý, nyní je vy-

malován oranžovou barvou. Na zdech jsou i přesto již čáry, které tam nakreslily děti fixy a pastelkami.

Děti vždy (pokud nejsou nemocné) působí spokojeným dojmem, jsou velmi živé, veselé. Obě děvčata i všichni chlapci jsou si vzhledem k nízkému věku a malým věkovým rozdílům také hodně podobní. Všechny děti jsou černovlasé a mají tmavé oči. Jsou milého vzhledu, často usměvavé. Vždy, když se potkáme, ptají se mě, jestli jsem jim donesla obrázky a starší z dětí mě oslovují: „*Ahoj teto.*“ Mladší z dcer nejednou sama spontánně začala vyprávění o škole, ptala se, kdy už půjde do školy, že se moc těší, že už tam chce chodit, má velmi dobrou slovní zásobu a hezky mluví. U dvou starších sourozenců nebylo toto nikdy zpozorováno.

Ačkoli děti nejeví žádné známky jakéhokoli zanedbávání a matka řádně pečuje v rámci svých možností, bývají děti často ušmudlané, běhají v místnosti nebo po chodbě bosé, pokud je teplo, někdy také nahé. Pokud jsou venku, ne vždy mají oblečení úměrné povětrnostním podmínkám. Prádlo matka pere v rukách, zřídka využívá pračku, která je na ubytovně. Místnost bývá shledávána v relativní čistotě, matka vaří obědy doma.

Vzhledem k oblasti mého zájmu nelze opomenout vyjádřit se k oblasti vzdělání a vzdělávání. Po materiální stránce zde chybí očekávané vybavení pro děti na prvním stupni základní školy. Konkrétně psací stůl, židle, dostatečné osvětlení. V domácnosti nejsou žádné dětské knihy nebo něco pro mentální rozvoj dětí. Podmínky pro psaní domácích úkolů a domácí přípravu jsou velmi skromné.

Matka je na rodičovské dovolené, její druh je evidovaný na Úřadu práce (ÚP). Rodina žije z dávek státní sociální podpory a pobírají také dávky pomoci v hmotné nouzi a to v podobě doplatku na bydlení. Chování matky vůči dětem (otec dětí nebyval často zastižen doma) je někdy přísné, je vidět, že tím, že má matka tolik dětí, nejde vždy vše dokonale zvládnout a postihnout. Děti (především starší děti) toho rády využijí ve svůj prospěch. Zkouší, rošťáci, dovádí, naléhají, matka je potom nucena zvýšit hlas a zakročit. Někdy situace zanechávají dojem, že děti nerespektují matku jako autoritu rodiče.

Rozhovor s paní Andreou byl uskutečněn dne 12.3.2010 v dopoledních hodinách. Rodina byla zastižena doma bez otce dětí, který byl údajně na železo (které odnáší do sběru). Doma byly všechny děti, včetně školou povinného chlapce. Rozhovor probíhal uvnitř

v pokoji. Vzhledem k věku dětí bylo v místnosti často poměrně rušno a živo. Některé otázky byly opakovány, odpovědi byly zaznamenávány písemně. Matka v době, kdy jsme přišli smažila na pánvičce langoše, děti trávily čas různě, kreslily si, stály jen tak při matce, běhaly po chodbě ... Během samotného kladení otázek si matka zapálila dvakrát cigaretu (kouří i přes své těhotenství).

5.2 Rodina B

Situace je obdobná jako u předchozí rodiny. Také oni si přejí zůstat zcela v anonymitě. Rozhovor byl zaznamenáván písemně, když rodina se velmi bránila tomu, že by rozhovor mohl být nahráván. Proběhl dne 12.3.2010 v poledních hodinách. Jména jsou i zde fiktivní. Rodiče si nepřáli uvést ani věk, kdy vyjadřovali obavy, že by je podle toho mohl někdo poznat. Věk proto nebude nikde uveden, rodina byla upozorněna, že nikdo je vyhledávat nebude.

Rodina je celkem sedmičlenná. Matka, paní Blanka a otec, pan Cyril, mají celkem 5 dětí. Dvě zletilé dcery, jednoho zletilého syna a dva nezletilé, dceru a syna. Rodina žije v holobytech v části Karviná-Doly. Jde o objekt, který je v současné době již určen k demolici, proto budou muset všichni obyvatelé vyhledat jiné ubytování. Doposud zde rodina žila neoprávněně. Nehradí se zde nájemné, nehradí se zde vůbec nic. Elektřinu si obyvatelé „tahají“ načerno z okolí, téměř ve všech „bytech“ je pec, kterým zde topí. Topí především uhlím, které chodí „sbírat“ na okolní haldy nebo dřevem, které si rovněž obstarávají nejrozličnějšími cestami.

Rodina B v tomto objektu obývá dle mého názoru jeden z nejlepších bytů. Jedná se dokonce o dva pokoje. Byt je standardně zařízen. Nechybí kuchyňský stůl, sporák, rohová vana (teče zde však pouze studená voda), televizní stěna s TV a DVD přehrávačem, zcela vybavená kuchyňská linka, aj. Ve druhém pokoji jsou skříně, postele. V obou pokojích jsou koberce. Je zde patrná snaha udržovat pořádek, nejvíce se vždy uklízí při mé užší spolupráci s rodinou.

Celkem zde „oficiálně“ bydlí čtyři osoby, matka, otec a dvě nezletilé děti, ale velmi často jsou zde také prostřední syn a starší dcera. Po materiální i velikostní stránce však není žádný problém s tím, aby zde žilo více lidí. Velkým problémem zde je sociální zařízení. Jeho

stav je více než špatný. V „koupelně“ na chodbě jsou odpadky a zápach, jsou rozkradena plechová umyvadla, ale také vodovodní kohoutky. Není např. světlo. Chodby a venkovní prostranství před domem je odpudivé. Prostředí je zcela nepodněné pro výchovu dětí.

Všechny děti rodičů mají již splněnu povinnou školní docházku. Vzhledem k tomu, že rodiče se vyjádřili, že se pro rozhovor budou více bavit pouze o nezletilých dětech, o již zletilých nebudeme vůbec hovořit. Byly probírány především možnosti docházení dál do školy, aby si děti rozšířily vzdělání a měly lepší postavení na trhu práce. Rozhovoru byl přítomen pouze prostřední zletilý syn, který již sám má svou rodinu.

V bytě se nachází ve vedlejším pokoji stůl (psaní), je zde velmi barvitě vybavena knihovna, po materiální stránce zde nechybí nic zásadního ani pro to, aby se zde děti mohly připravovat do školy. Negativní je okolní prostředí. Přesto, do doby, než nad rodinou visela bezpodmínečná nutnost opustit tento objekt, situaci nijak aktivně neřešila a zůstávala zde i s dětmi.

Rodiče mají s dětmi běžný (hezký) vztah. Velmi často jsou patrné až reakce, kdy jsou ochotni svým dětem omluvit téměř cokoli. Přesto, že by se to dalo předpokládat, děti toho nevyužívají (popř. nevyužívají toho ve zvýšené a nežádoucí míře).

Rozhovor s rodinou B byl veden za přítomnosti obou rodičů, kteří se oba aktivně zapojovali. Přítomen byl také prostřední syn, starší dcera spala ve vedlejší pokoji, zrovna přijela na návštěvu. Jednoznačně byl pro rozhovor více „zapálený“ otec. Po úvodních otázkách bylo na otci patrné, jak očekává další otázku. Jeho projev a vyjadřování bylo velmi temperamentní, oba rodiče jsou schopni sebekritiky (přiznání si chyb) ovšem jen do určité míry. Jejich chování je dlouho velmi přátelské, ovšem když se jim něco nelíbí či je popudí, dokáží velmi rychle „otočit“. V rodině je očividná pospolitost členů.

5.3 Rodina C

Třetí rodina tvoří celkem 6 členů, matka, paní Denisa, která má 29 let, otec, pan Evžen, a jejich čtyři děti ve věku 7 (♀), 6 (♂), 3 (♀) a půl roku (♂). Rodiče žijí v družském vztahu, otec má z předchozího vztahu ještě tři další děti, které však žijí s matkou na území

Slovenské republiky. Matka je na rodičovské dovolené s nejmladším synem, pobírá dávky státní sociální podpory. Otec je nezaměstnaný, není veden na ÚP, otec tedy nemá žádný příjem. Vzhledem tomu, že je s rodinou pracováno, bylo zjištěno, že otec není na ÚP neboť nemá ani občanský průkaz (OP).

Rodina žije také na holobytech. Oproti předchozí rodině zde se dostáváme na opačný konec při líčení bytové situace. Rodina obývá nejmenší pokoj ze všech nájemníků. Dveře nedovírají, musí být zevnitř podkládány. V místnosti je rozkládací gauč, křeslo, které se dá také rozložit a dětská postýlka. Jedna skříň, uprostřed pokoje stůl, kuchyňský „pult“. V místnosti je pec, topí se dřevem nebo uhlím, na které zde asi všichni chodí do nejbližšího okolí. Mimo to v domácnosti mají televizi a DVD přehrávač. Děti mají také kočku a psa, kteří si zde dělají úplně vše ...

Rodina také nehradí žádné náklady spojené s užíváním „bytu“. Bydlí zde neoprávněně, otec dětí, pan Evžen, již nyní začal řešit všechny náležitosti ohledně vyřízení nového OP, neboť objekt je určen k demolici a rodina se bude muset pravděpodobně přestěhovat na nějakou ubytovnu, nemají možnost jít k nějakým rodinným příslušníkům. Pro veškeré další otcovy kroky je ale nutné vyřízení OP a zaevidování na ÚP, kdy mu poté možná vznikne nárok na dávky pomoci v hmotné nouzi.

V domácnosti je téměř vždy nepořádek, panuje zde chaos, ale rodina je očividně na takovýto způsob života zvyklá. Děti jsou špinavé, mají špinavé ruce, nohy, obličej, také oblečení ... hygiena je zde na velmi nízké úrovni. Vzhledem k tomu, že v rodině jsou nyní řešeny existenční problémy, věci jako hygiena, čištění zubů, aj. neřeší. V domácnosti je vždy vidět, že rodina vaří teplá jídla (květák s brambory, guláš, špenát, rajská omáčka). Matka pravidelně nakupuje v bufetu, který je kousek odtud. samozřejmě vše závisí na jejich možnostech. Po dávkách jsou závislí na financích, které se otci podaří získat za sběr nebo železo.

Z chování dětí je zřejmé, že nejsou příliš vedeny. Děti budí dojem, že vůči matce nepocítují žádnou úctu, (minimálně ji nedávají najevo), nepředstavuje pro ně přirozenou autoritu. Pravdou je, že jsou to děti stále velmi nízkého věku a bylo by dobré, kdyby byly nějakému chování učeny. Lze vše brát i z toho úhlu pohledu, že si svým chováním vynucují pozornost matky (nebo rodičů), která se jim jinak příliš nevěnuje. Matka nechává situaci často dlouho plynout, než přeteče pomyslná poslední kapka, a pak vše řeší velmi razantní cestou.

Děti však netrestá nijak neúměrně, v rodině propuká „kravál“, děti si však z toho moc nedělají.

Nejstarší dcera je po ročním odkladu žákyní první třídy základní školy, synovi byl udělen nyní v únoru odklad, ale navštěvuje přípravný ročník na téže škole. Vzhledem k tomu, že docházka je nepovinná, docházka je velmi nepravidelná. Rodiče toto zdůvodňují nedostatkem finančních prostředků na dojíždění (z místa bydliště do školy je to asi 10-15 km do města a do školy). S dětmi do školy jezdí otec, matka zůstává doma s dětmi, pokud rodiče nemají dostatek financí, otec celou vzdálenost chodívá bez dětí i pěšky!

Z jednání a chování rodiny je patrné, že jsou si vědomi špatné situace, ve které se nyní nachází, uznávají, že si mnoho věcí zkomplikovali sami, jsou sebekritičtí, toto celé je ale v praxi téměř k ničemu, když situaci nijak neřeší. Snaží se ji řešit hlavně po stránce, „ať není hůř“.

Jakékoli zázemí pro přípravu dětí do školy zde chybí. Není zde nic po materiální stránce, prostředí je také nepodnětné. Děti se zabavují tím, že chlapec občas chodí s otcem na uhlí, na dřevo ... jinak tráví čas venku „lítáním“. Není zde vůbec co dělat. Okolí je zdevastované, všechno je zde špinavé. Děti si často hrají se psem, honí ho. Venku před budovou např. kopou v hlíně nebo rozebírají věci, které jsou zde volně pohozeny, je vidět, že „neví, co by“.

Rozhovor probíhal s oběma rodiči, kdy převážně odpovídal otec dětí. Domnívám se, že je to tím, že otec také spoustu věcí také vyřizuje nebo vždy alespoň doprovází matku. Odpovídal klidně, jakoby odevzdaně. Matka také reagovala vcelku klidně. Rodiče jsou si vědomi, že se nacházejí ve špatné situaci. Nyní řeší více problémů, bylo vidět, že někdy neví co dřív a neukázněné děti jim to příliš neusnadňují. Během rozhovoru bylo vidět, že matka děti někdy nezvládá po výchovné stránce. Ve výchově se bohužel s otcem nedoplňují. V praxi to vypadá tak, že pokud je nějaký problém, děti se chovají nevhodně a matka zakročí, otec ji během tohoto nepodpoří.

Během samotného povídání školou povinná dcera rozstříhala pracovní sešit do psaní. Nůžky ležely na posteli, takže nebyl problém, aby se k nim dostalo kterýkoli z dětí. Ve škole v době rozhovoru děti nebyly, syn má docházku nepovinnou a holčička je údajně nemocná. U lékaře však rodiče nebyli.

5.4 Rodina D

Také předposlední z oslovených rodin žije v holobytech. Žije zde matka, paní Františka, se synem (6) a také spolu se svým zletilým synem (19). Otec mladšího z dětí, pan Gustav, nesdílí s matkou společnou domácnost, pouze ji navštěvuje. Matka má celkem sedm dětí, nejstarší syn má již svůj vlastní život, ostatní čtyři děti jsou umístěny v ústavních zařízeních (dětský domov nebo diagnostický ústav). Matka pobírá dávky státní sociální podpory (SSP) a dávky pomoci v hmotné nouzi (PHN). Syn je zcela bez příjmu, nyní je na dobu půl roku sankčně vyřazen z ÚP, opakovaně se může evidovat až v měsíci dubnu.

Celkem zde žijí tedy 3 osoby a nepravidelně zde dochází přítel matky, otec nezletilého dítěte. Matka obývá jeden z největších pokojů, jeho problémem však je, že zde není pec ani jiná alternativa jak zajistit teplo. V zimních měsících je vždy velkým problémem jakákoli spolupráce s matkou. Podmínky pro takto malé dítě zde nejsou vyhovující, v letošních mrazech zde např. zamrzla také potrubí s vodou, takže obyvatelé zůstali zcela bez vody.

Pokoj je prostorný, avšak minimálně vybaven. Jsou zde dvě postele, kde spí matka a nezletilý, dále dvě křesla, která má spojená do sebe zletilý syn. V jednom rohu je provizorní kuchyňský koutek. Matka má k dispozici také vařič, kterým se snaží, když je zima, topit. Problémy jsou však s elektřinou, jelikož ji všichni zde užívají „načerno“, často dochází k jejím výpadkům. Dále jsou v místnosti dvě skříňky a televize.

Matka svým jednáním patří k velmi rázným respondentům. Nerada přiznává nějakou vinu, která by mohla být na její straně. Přesto, že vím že je nyní již velmi akutní, aby svou situaci řešila, není příliš ochotná ke spolupráci, která by jí mohla zaručit nějaké jistoty. Je velmi nedůvěřivá. Pokud matce byla nabízena pomoc, často se rozhodovala podle toho, nakolik se jí to zdálo dobré. Bohužel nelze všem rodinám vyhovět dle jejich požadavků, což matka není ochotna příliš akceptovat.

Vybavení domácnosti také příliš neodpovídá tomu, že matka má doma dítě školou povinné. Matka má pro chlapce dostatek oblečení, dítě má i hodně hraček, ale nejsou zde očekávané podmínky pro přípravu dítěte do školy.

Chlapec je pěkné, tiché dítě. K matce velmi tíhne, má ji velmi rád. Matka se k dítěti chová také pěkně. Je vidět, že se k sobě chovají doma vždy hezky. Také zletilý syn, který zde žije s matkou je spíše tišší. Matka se rozčílí vždy, když má být řešena její bytová situace.

Vzhledem k tomu, jaký má vztah ke svým dětem, se kterými nyní žije, nechce, aby se muselo cokoli měnit. Pokud je na ni jakýmkoli způsobem tlačeno, jedná velmi impulsivně, podrážděně. Stejně byly reakce také matčina přítel, otce nezl. Matka je si však svého jednání vědoma a tak se často po nějakých výměnách názorů nebo slovních útocích dotyčnému omluví.

Rozhovor probíhal dne 19.3.2010 za přítomnosti pouze matky a jejího zletilého syna. Nejmladší z dětí bylo ve škole. Odpovědi matky byly velmi stručné, ačkoli vyslovila souhlas spolupracovat a bylo jí opakovaně sděleno, že vše bude použito pouze pro účely mé práce a žádným způsobem nebude ovlivňovat jakékoli jiné věci, z jejího chování jsem cítila nedůvěru. Na některé otázky odpovídala velmi odměřeně.

5.5 Rodina E

Poslední rodina, se kterou bylo pracováno, je šestičlenná. Matka, paní Helena, její manžel, p. Ivan a celkem čtyři nezl. děti ve věku 17 (♂), 16 (♀), 14 (♀), a 10 (♂) let. Otec je již delší čas v pracovní neschopnosti. Matka momentálně sankčně vyřazena z ÚP. Rodina je zabezpečována dávkami SSP a dávkami PHN. Dvě mladší děti si stále plní PŠD, dvě starší mají PŠD ukončenu, v dalším studiu však nepokračují. Syn je evidovaný na ÚP jako uchazeč o zaměstnání, dcera stejně jako matka je momentálně sankčně vyřazena. Bydlení je z části hrazeno odborem sociálních věcí. Nyní když je matka s dcerou sankčně vyřazena, je rodina nucena řešit obtížnější finanční situaci.

Rodina bydlí na ubytovacím středisku v Karviné-Dolech. Obývají zde jeden pokoj s předsíňkou, kterou mají z poloviny uzpůsobenu jako kuchyni. Jsou zde celkem tři postele, které jsou sraženy k sobě a jedna matrace. O domácnost pečuje z největší části matka. předpokládaná pomoc ze strany alespoň dvou starších dětí, které jsou bez práce se zde příliš neobjevuje ...

Matka je starostlivá, snaží se, aby byl v domácnosti pořádek, často vaří, děti školou povinné se stravují doma. Chlapci jsou spíše tiší, dcery jsou více sebevědomější. Velmi jim záleží na tom, jak vypadají. Děti ví, jak se mají chovat, ale někdy využívají dobroty rodičů,

kteří na ně jsou někdy dle mého názoru až příliš mírní. Toto je však těžké hodnotit, když vlastně sami rodiče jsou dětem příkladem.

Vztahy mezi členy domácnosti jsou vždy velmi pěkné. Otec a matka se vzájemně doplňují a podporují, i sourozenci mají mezi sebou hezký vztah. Na způsob života, jakým žijí jsou zvyklí. Rádi by bydleli někde jinde, ale jako nejednou budí v člověku dojem, že jsou se svou situací smíření, svým způsobem si na ni zvykli a jelikož není nutné nic více řešit, nechávají vše plynout.

Pokoj je standardně zařízen účelovým nábytkem. Rodina má také malou pračku, v pokoji vařič. Po vstupu si nelze nevšimnout často neumytého nádobí nebo zbytků potravin, ale rodina argumentuje vždy tím, že to je od „včera“ a „zrovna“ se chystají vše umýt. Děti jsou však vždy slušně a vhodně oblečeny, v místnosti je čisto. Sociální zařízení je ve společných prostorách ubytovny.

Rozhovor probíhal dne 19.3.2010. Doma byl otec, matka a tři děti. Ve škole byl pouze nejmladší syn. Oba rodiče byli ochotni spolupracovat. Nejprve byly přítomny i děti, po chvíli, kdy ale rozhovor začal, otec dětem řekl, aby šly na chvíli pryč se slovy, že nemusí vědět všechno. Vše probíhalo bez jakýchkoli problémů, vzhledem k tomu, že se jednalo o poslední rodinu respondentů, mohu napsat, že tato spolupráce se ukázala jako nejsnazší.

6 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ ROZHovorŮ

Nyní budou představeny výsledky rozhovorů. V textu budou uvedeny pouze výňatky z rozhovorů. Úplné znění bude přiloženo v příloze práce. Tato část práce bude rozdělena na šest podkapitol, které budou vždy představovat konkrétní vzniklou kategorii.

6.1 Časoprostor

Tuto kategorii jsem utvořila na základě následujících kódů:

- jiná doba
- minulost
- místo bydliště
- životní podmínky
- tehdy a teď

Obsahovým významem této kategorie se respondenti snažili upozornit na to, že pokud jde o vzdělání (ale nejen o to), je to velmi závislé na tom, kde žijí a v jaké době žijí. Paní Andrea se v rozhovoru velmi často zmiňovala o tom, co bylo dřív, čímž chtěla pravděpodobně upozornit, že dříve to tak nebylo:

„Na té škole, kde byl předtím, také problémy vůbec nebyly. ... Na té minulé škole také problémy nebyly. ... Nebydlela bych tu, nemuseli bysme nikam jezdit, ale to by musela být jiná doba.“

Každý z respondentů se nějakým způsobem dotknul minulosti. Také pan Cyril viděl velkou příčinu, která ovlivňuje vztah ke vzdělávání v tom, v jaké době žije. Se ženou v rozhovoru uvedli:

„... Dřív jsem robil, to byla jiná doba. Pak jsem měl úraz a doted' mám následky. ... tam byla kdysi ze začátku dobrá učitelka a potom taková blbá ona, furt se jí něco nelíbilo.“

Kategorie se týkala nejen doby (především tedy navracení se k minulosti a předchozímu času), ale z výpovědí respondentů bylo zřejmé, že za současný stav může také místo bydliště:

„Tady jak bydlíme, tak to je těžké ... tady stejně není klid, buď tu někdo chodí nebo oni řvou. ... je to tím, že bydlíme tak daleko. Kdybychom bydleli někde blíže, tak ušetříme za dojíždění, měli bychom lepší podmínky a aji více peněz kvůli toho autobusu.“

Někteří ve svých odpovědích byli velmi otevření a přímí:

„... zkuste si žít v takových podmínkách ... to bych chtěla vidět ostatní, jak by tu žili. By tu ani den nevydrželi.“

A ačkoli nikdo konkrétněji nepopsal, co bylo příčinou, že nyní vnímají respondenti dobu jako velmi špatnou, velká shoda panovala v upínání se k minulosti.

„... tehdy to totiž nebylo takové. Ted'ka to mají horší. ... Ani děcka už nejsou v dnešní době jako dříve.“

6.1.1 Shrnutí kategorie Časoprostor

Na základě těchto výsledků se lze domnívat, že všichni respondenti se „tehdy“ měli lépe než dnes a všechno bylo jinak (lepší). Dobu však blíže nespecifikovali a většina rodin se na svá současná bydliště dostala z běžných lokalit a bytů ve městě Karviné (popř. sousedním Havířově). Shodně mají za to, že kdyby bydleli někde jinde a byla jiná doba (čímž mají na mysli přístup majority k minoritě), byl by jejich vztah ke vzdělávání jiný.

6.2 Potřeba pomoci?

Kategorii potřeba pomoci byla utvořena na základě níže uvedených kódů:

- kdyby chyby
- žádný problém
- všechno špatně
- já nic, já ...
- snaha o řešení

Název druhé kategorie je záměrně podán tázacím způsobem. Většina respondentů v rozhovorech odpovídala v duchu, že jen málo kdy nebo málo, kde je nějaký problém. Může zde hrát samozřejmě roli i to, že v minulosti a v budoucnosti bude mezi mnou a respondenty pokračovat spolupráce v rámci mého zaměstnání, ovšem z jejich výpovědí lze usuzovat, že prakticky není problém ...

„Nemá problémy, ani holka, když chodila neměla problémy ve škole s tím jak mluví. ... Kdybych na to měla, tak nejsou také problémy, které vy říkáte. Vždycky se snažím, ať je to dobré.“

Žádný problém ve vztahu ke vzdělávání, ale také ve vztahu k budoucnosti nevidí ani respondenti rodiny B:

„Ve škole nikdy neměli problém. ... děcka neměly ve škole problémy. ... Nemám s tím problém (s tím, že se respondent veřejně hlásí k tomu, že je Rom), však proč bych s tím měl mít problém. ... Vždycky bylo všechno v pořádku. ... Já se o ně vzorně starám, oni vždycky budou mít co robít, na to já dohlídnu a zatím žádný problém není.“

Lehce se v této kategorii odlišovaly výpovědi respondentů rodiny C, pana Evžena a paní Denisy:

„... neumí ještě všechno a tak má problémy. ... s tím jsou problémy všude (to, že jsou respondenti Romové) ... tam jsou pořád nějaké problémy (ve vztahu ke škole) ... oni prostě vždycky ví, že když jsme černí, tak je to problém ... Tak jo, jsme tam pořád, protože to je pořád něco, problémy a tak.“

Paní Františka zůstávala ve svých odpovědích stále stejně striktní. Velmi těžko lze pak ale v praxi takovému člověku pomoci, pokud se prezentuje takovými názory:

„Jsem spokojená a všechno je dobré. (s výsledky syna ve škole) ... On nemá problémy se školou. ... a pak máme jenom my problémy, protože jsme Cigáni.“

Odpovědi poslední rodiny by se v této kategorii daly označit téměř za ukázkové. Otevřeně bylo hovořeno o problémech, které existují a z odpovědí bylo patrné, že je zde snaha, chuť tyto problémy řešit, vlastní přesvědčení chtít situaci změnit:

„... vždycky když je problém, jdu za ředitelem. ... Ředitel je vždycky hodný a děckám chce pomoci, on ví, že s nimi máme někdy problémy. ... A to, že mají třeba čtyřky, tak z toho neděláme problém.“

6.2.1 Shrnutí výsledků kategorie Potřeba pomoci?

Z těchto odpovědí by se dalo skutečně tvrdit, že v běžném životě nemají respondenti žádné problémy, nic není potřeba řešit. Samozřejmě toto nelze zobecňovat na celou romskou populaci, ovšem i toto může mít vliv na to, že situace je taková jaká je nyní a zůstává především neřešena. Další kategorie je cíleně zařazena právě za touto.

6.3 Pomocná ruka

Pro kategorii Pomocná ruka se staly výchozími tyto kódy:

- P.S.: nemáte nárok
- doufání
- nikdo nic
- averze
- nedůvěra ve společnost

Kategorie pomocná ruka by měla čtenáře přivést k zamyšlení, jak je to tedy s problémy v životech respondentů a jejich řešením. Ačkoli na předchozích stránkách byly problémy označeny minimálně, respondenti v rozhovorech uváděli, že žádné problémy nemají, z následujících výroků vyplývá, jak jsou respondenti nespokojeni se systémem pomoci, která se jim dostává. Z jejich pohledu spíše nedostává.

„Nikdo nikdy nepomůže, vždycky každý přijde, když je nějaký problém. ... Když jsem se ptala na sociálce, jestli mi dají třeba jednorázovku, tak mi řekli, že nemám nárok. ... Do-prošovat se nebudu, já nejsem jak někteří. Když mi nikdo nepomůže, tak to musím pomalu řešit sama.“

Pokud je třeba požádat „pouze“ o pomoc, obrací se respondenti velmi často jen na své blízké (a někdy ani to ne):

„Teď na Cigány každý ukazuje prstem, nikde nás nikdo nechce zaměstnat. ... Moje maminka, co je nemocná, víte, tak ona mi pomůže a koupí nám byt.“

Z některých odpovědí je místy patrná až beznaděj:

„Nikdo nás nikam nechce. ... Třeba na ubytovny nás taky nechcou. ... ale ne, no (toto se vztahuje obecně k celé problematice. V mluveném rozhovoru byly patrné stopy právě zmíněné beznaděje.)

Níže citované úryvky by se daly nazvat jako volání o pomoc:

„Nechápu, jak si to můžou dovolit a nikdo s tím nic neudělá, že ... Nikdo nám nepomůže a já prostě nemám na to, abych šla někam jinam, tak jsme tady.“

I v této kategorii je cítit určitá soudnost ze strany samotných respondentů, ani ne snad nadhled jako reálný úhel pohledu, který dokládá, že nelze dát (pomoci) více, než je možné:

„Bez školy pak nemají práci a skončí špatně, bez peněz, sociálka ta vám taky moc nedá ... Dneska vám ani nic nehrozí (za případnou diskriminaci) bo když se ozvete, tak pokud se s váma vůbec baví, řeknou, že je demokracie. ... Je to špatné, práce není na pracáku nic, ze sociálky vám dějí něco na ubytovnu a to je všechno.“

6.3.1 Výsledky kategorie Pomocná ruka

Z výsledků této kategorie si dovolím tvrdit, že zde se projevuje prvek chování typický pro Romské občany. Velmi neradi dodržují pravidla a neradi se podřizují. Ve vztahu k této kategorii se celá situace zobrazuje tak, že respondenti nechtějí nic řešit, když jsou k řešení vybízeni, nuceni nebo žádáni. Problémy (nebo situace) řeší, až oni sami uznají za vhodné. Vzhledem k tomu, že takovýmto způsobem mohou vznikat situace, kdy je např. již pozdě nějak pomoci, jsou jimi poté vnímány jako neochota pomoci.

6.4 Děti a rodina

Kategorie vznikla podle následujících kódů:

- každému rovným dílem
- oni
- „ty děcka“

- teď už ne
- za každou cenu

Ve čtvrté kategorii panovala největší shoda. Všichni respondenti se zde vyjadřovali ve smyslu, že nejdůležitější hodnotou pro ně za všech okolností představují děti a rodina. Tomuto je podřízeno vše a odpovědi oslovených vždy odpovídají realitě:

„Já nemůžu nechat děcka doma a jet jednoho omluvit. ... učitelka je na ně zasednutá a co potom ty děcka? ... Jestli by to děckám pomohlo, tak jo. ... O děcka je vždycky postarané.“

Ačkoli níže bude uvedena i kategorie MY, Cigáni vs. ONI, toto „dělení“ platí i ve vztahu k dětem. Odpovědi svým obsahem svádí ke vtíravé myšlence, že všechny děti mají nějaké problémy, ale děti respondentů téměř vůbec:

„Vychovala jsem vzorně všechny děcka. ... asi by to bylo lepší, naše děcka by se pak necítily utlačované (kdyby byl větší počet romských učitelů) ... To by mělo být v každé třídě, at děcka netrpí.“

Ačkoli bych si dovolila tvrdit, že děti představují pro respondenty všechno, jednání není vždy s „medem“. Nabízí se dva úhly pohledu. Já jako výzkumník toto vnímám jako více než přímé a „neosobní“, myslím způsob komunikace, chování. Druhý úhel pohledu, kterým se dívají respondenti a nic jim nepřijde zvláštní, můžeme odůvodnit tím, že děti z těchto rodin nejsou na nic jiného zvyklé.

„Bylo by to lepší. Hlavně pro ty děcka. ... Tak asi by to bylo lepší pro ty děcka. (preferance romských učitelů) ... A taky pro děcka by to bylo hlavně lepší.“ (pokud by rodina měla jiné bydlení)

Přestože rodič ve výchově z jakýchkoli příčin selže a ocitne se znovu před stejným problémem, je ochoten už udělat všechno, aby situace nedopadla stejně. Dítě pro něj bude znamenat vždycky nejvíce a za žádnou cenu nepřipouští, že by (znovu) ztratil šanci jej vychovávat.

„Já vím, že do školy chodit musí a já už si kluka vzít nenechám. ... Tak určitě by to bylo dobré hlavně pro děcka. (působení romských učitelů na ZŠ) Vždycky se o děcka postaráme, pro nás je rodina a děcka důležitější než peníze a školy a já nevím co.“

Sounáležitost v rodině by se u některých dala s nadsázkou přirovnat k „cestě přes mrtvoly“. Jejich vystupování a ochrana dětí působí někdy až zastrašujícím způsobem, na jejich obranu (obranu respondentů) je třeba říci, že „zastrašující způsoby jednání a chování používají až když je potřeba a cítí, že by jejich děti mohly být ohroženy.

„Já se dokážu postarat o rodinu (to se nemusíte bát) ... já teď nechodím do práce, aby měl kdo být s děčkama, uvařit jim. (při některých odpovědích jsem však nabývala pocitu, jestli se nejedná místy až o alibismus a vymlouvání se) Kdyby se něco dělo konkrétně s mojima děčkama, tak bych se hned postaral! ... když mám čas, tak já tam holku dovedu, abych věděl, že v té škole fakt je. ... Vychování jsou dobře a vždycky se dokážeme postarat. Plno bílých to tak nemá, tam se furt mlátí, rozvádí se, my jsme aspoň rodina.“

6.4.1 Shrnutí výsledků kategorie Děti a rodina

Pokud jde o shrnutí výsledků této kategorie, pro všechny oslovené rodiče znamenají děti velmi mnoho a nedají na své děti sáhnout ani dopustit. Ačkoli mohly výsledky metody pozorování zanechat jakékoli pochybnosti o běžném životě v podmínkách, ve kterých respondenti žijí, nelze jim přisuzovat velký význam, neboť jak se dále výzkumem ukázalo, rodina jako celek a děti jakožto součást tohoto celku je pro Romy „nedotknutelná“.

6.5 Vzdělávání

Předposlední kategorie byla utvořena podle kódů:

- ano, ale ...
- omlouvání
- asi práce
- povinnost
- špatný příklad

Pátou kategorií se nejvíce dotýkám zájmu mého výzkumu. Každý oslovený rodič ví. Ví, co je nutné, ví, co by asi bylo žádoucí. O tomto nelze pochybovat. Rozpor s tvrzeními nastává v praxi, v osobním životě a v realitě.

„Tak je to důležité, ale důležité je, aby děcka našly práci. ... pokud byly nějaké úkoly, děláme je společně ... dívám se do deníčku. ... Já bych chtěla, ale jestli budou peníze. (aby děti pokračovaly po ZŠ ve studiu) ... vždycky se snažím, ať je to dobré. ... Je to důležité, ale ... (každý se na nás soustředí a každý si na nás ukazuje prstem.)“

V této kategorii se cíleně budu citovat odpovědi vztahující se k otázce, zda se rodič(e) účastnili poslední třídní schůzky. V 80% panuje shoda, že nikoli, pro ilustraci přikládám úplné znění odpovědí, kde je vždy i zdůvodnění.

„Nevím ... ↓ Asi jsem nebyla děcka byly nemocné nebo jsem nemohla. Nevím ... ↑ „

Můžeme se zde také setkat s promítnutými výsledky předchozí kategorie, které ukazují, jak moc rodiče mají rády své děti, že ji dovolí prakticky všechno.

„To víte, že je, aji my to víme. (chodit do školy) ... byli bychom radši, kdyby chodili do té školy ještě chodili, ale oni jsou šikovní ... připravovali jsme se každý den vždycky ... Tak bylo by to lepší, ale my je nebudeme nutit. Školy jsme sháněli, bylo to domluvené, ale nechtějí, tak co ... ↑“

Odpověď matky na otázku, zda se účastnili třídní schůzek?

„Nevím, ale když jsme náhodou nemohli, tak jsme tam vždycky zajeli hned, jak jsme mohli.“

Vzhledem ke skutečnosti, že respondenti (rodiče) a celé jejich rodiny žijí v nevyhovujících podmínkách, setkala jsem se i s následujícími názory:

„Je to třeba v životě, aby pak měli práci. ... Jak kdy, ale ještě ji to baví. Na začátku asi více, ale ještě pořád. (otec se vyjadřoval k domácí přípravě, zarážející pro mě zůstalo slovo JEŠTĚ ji to baví, kdy dítě nastoupilo PŠD v měsíci září 2009) ... Říkáme pořád, že je to důležité chodit do školy potom kvůli práce. ... Pro kluky je lepší, aby měli práci. U holek nevím ... ↓“

Ke spolupráci se školou a účasti na třídních schůzkách otec uvedl:

„Na schůzce jsem nebyl, to jsem asi nemohl nebo proč, ale jinak tam jezdím skoro každý den a tak všechno vyřídím.“

Na vzdělávání může být nahlíženo s nesčetného množství úhlů pohledů. Je ale smutné, když se z něj stane pouze povinnost a tento úhel pohledu přenese rodič na dítě samé.

„Já vím, že do školy chodit musí a já už si kluka vzít nenechám. ... To záleží, jestli on bude chtít. Když bude chtít jít dál, tak jo.“

Čtvrtá oslovená rodina je poslední, která dotvořila konečných 80% negativních odpovědí ve věci účasti na třídních schůzkách.

„Ne, to jsem nebyla ... ↓ Do toho Vám nic není! (proč matka nebyla na tř. schůzce) To je moje věc, pokud já vím.“

Za největší úskalí této kategorie považují situace, kdy si rodiče protiřečí slovy a činy. Až zde byla vidět snaha situaci změnit, vymanit se a oprostít od špatné pověsti.

„Já si myslím, že to je důležité ... bez školy pak nemají práci a skončí špatně. ... Jiné učitelky ne, nikdy se děcek nezastanou, proto už třeba děcka nechtějí chodit do školy ... Musí si udělat úkoly hned jak přijdou. ... Protože ve škole nemáme stejné podmínky. (odpověď na otázku týkající se školní úspěšnosti a neúspěšnosti) ... A to, že mají třeba čtyřky, tak z toho neděláme problém. ... známky pro mě nejsou všechno.“

Rodiče dětí poslední rodiny, jako jediní ze všech oslovených rodin, se kladně vyjádřili k otázce účasti na třídních schůzkách. Jako první je uvedena odpověď matky, následuje odpověď otce.

„Já taky chodím. Chodíme většinou spolu. Na schůzky to taky jezdím buď já nebo manžel.“

„Jo no, ale já taky do školy chodím, pravidelně, když mám čas, tak já tam holku dovedu, abych věděl, že v té škole fakt je. Učitelky mě znají ve škole ... ↓“

6.5.1 Výsledky kategorie Vzdělávání

Na začátku této kategorie bylo řečeno, že všichni rodiče vědí. Vědí, co musí plnit, co je potřeba obstarat a dodržovat. Vzhledem k tomu, jaké však mají děti v rodinách postavení, rodiče je často omlouvají a žádným způsobem se ani nepokouší nutit. Jednoduše když děti ztratí zájem, projeví nevoli, nikdo je nebude přemlouvat, prosit nebo na ně tlačit. Pokud nechtějí, po ukončení základní školy, nechodí již dále na střední školy, nepokračují v dalším studiu.

6.6 MY, Cigáni vs. ONI

Poslední kategorie vznikla podle následujících kódů:

- diskriminace
- nespokojenost
- bezradnost
- pocit křivdy
- všichni, ale my ne

Poslední kategorie popisuje dva hlavní okruhy. Pocit diskriminace a její následnou reakci v podobě neochoty se se situací smířit a dělení obyvatel do různých skupin a podskupin. První velké dělení na my a oni a druhé dělení uvnitř skupiny my.

„UČITELKA to ale vůbec nechápe. ... UČITELKA je na ně teďka zasednutá. ... Nemají rádi CIGÁNY. Nikdo nemá rád CIGÁNY. ... Jo no. Ať se jim věnuje a ať jim to pomáhá (matce by bylo jedno, zda by asistent pedagoga byl nebo nebyl Rom) ... Doprošovat se nikoho nebudu, to JÁ NEJSEM JAK NĚKTEŘÍ. ... Nemůžeme nic, KAŽDÝ je proti nám.“

Zdálo by se, že můžeme říci, že níže citovaní respondenti si zde uvědomují situaci, která je, tedy nedostatek romských učitelů, což také soudně přiznávají. Uvítali by proto, aby „Cigáni“ vykonávali fci „alespoň“ asistenta pedagoga, ale v zápětí popírají význam předchozí odpovědi, když dodávají, že Romové učit NEMŮŽOU (protože bílé učitelky je mezi sebe nechtějí) ...

„Teď na CIGÁNY každý ukazuje prstem. ... MY takoví nejsme. ... stejně MĚ NIKDO nechce zaměstnat. ... (MY) jsme slušní. ... vadí mi, co dělají OSTATNÍ a že si pak na nás ukazují prstem. ... UČITELÉ to rozlišují podle toho jestli to jsou CIGÁNI nebo ne. ... asi není tolik ROMSKÝCH učitelů. ... toto by měli dělat CIGÁNI (fci asistenta pedagoga) ... A když nemůžou ROMOVÉ učit, tak aspoň takovou práci dělat.“

Třetí rodina působila po celou dobu realizace výzkumu „nejvyrovnaněji“, bohužel až odevzdaně.

„NIKDO nás nikam nechce. ... proti nám je PLNO LIDÍ. ... UČITELKA proti mně asi něco má. ... asi je to proto, že jsme ROMOVÉ. ... byla by nejraději, kdybychom tam nebyli. ... byla to CIGÁNKA.“ (asistentka pedagoga)

Z odpovědí také další rodiny je patrné rozhořčení nad stávající situací. Rodiny jsou nespokojené, budí se v nich rozhořčení.

„VŠICHNI potom o nás tvrdí, že jsme špíny a že jsme jenom CIGÁNI. ... zase se každý ptá jen NÁS. ... To, že jsme CIGÁNI, neznamena, že neumíme mluvit nebo že musíme mít nějaké problémy. Každý si to o nás ale myslí, že? ... ONI určitě nás berou jinak (učitelé) ... Neberou nás stejně (učitelé) ... protože jsme CIGÁNI. ... (JÁ) nejsem problémová, jak se o mě mluví.“

Nespokojenost byla patrná u všech oslovených respondentů. Nesouhlasí se zaškatulkováním do jedné skupiny, rozlišují velmi „my“ dobří Cigáni a „oni“ ti špatní Cigáni. Kde je však alespoň pomyslná hranice, nikdo neví.

„... že jsem CIGÁN, proto mě nechtějí zaměstnat. ... Každý o nás mluví, že jsme CIGÁNI a děláme problémy. ... Tím, že jsme CIGÁNI, každý se na nás dívá skrz prsty. ... děcka si stěžovaly, že tu diskriminují CIGÁNY (ve škole) ... tak je problém ten, že NAŠE DĚCKA jsou ČERNÉ.“

Cíleně jsem odsadila úplnou citaci velmi obsáhlé věty, která z části shrnuje velké množství názorů všech mých respondentů.

„Nenechám se nikým urážet (JÁ). To že jsme CIGÁNI, neznamena, že jsme jako TI, kteří to všechno dělají, kradou, dělají bordel, musí si půjčovat peníze. To ONI dělají problémy.“

6.6.1 Výsledky kategorie MY, Cigáni vs. ONI

Nebylo cílem mého výzkumu soustředit se na vnitřní dělení v rámci minoritní společnosti, ale dovolím si tvrdit, že bylo-li by třeba, bez rozmýšlení se postaví jeden za druhého proti hrozícímu problému či nebezpečí. Pokud jde o označování, respondenti neměli problém se slovem Cigáni. Sami sebe takto v běžné mluvě nazývají, mnou oslovené rodiny nevnímají označení Cigán(i) jako rasistické nebo jako projev diskriminace.

7 VYHODNOCENÍ ŠKÁL

Metodu škál vyhodnotím zcela samostatně. Vzhledem k tomu, že návratnost byla minimální, budou výsledky uvedeny pouze pro představu. Z celkového počtu asi 30 škál, které byly předány představitelům základního výzkumného vzorku, vrátilo 7 vyplněných. Dvě z těchto sedmi byly od rodin, se kterými bylo dále pracováno, zbylých pět tedy pouze ze základního výzkumného vzorku. Škály odevzdala matka z rodiny D a také rodina E. Zbývající tři rodiny reprezentativního výzkumného vzorku škály buďto ztratily nebo nevyplnily, zpět se ke mně již nedostaly. Škály rodin reprezentativního výzkumného vzorku přikládám v přílohách.

Vyhodnocení metody škál bylo provedeno prostým součtem, výsledky budou vyjádřeny počtem odpovědí. Škála byla kategoriální, celkem se měli respondenti vyjádřit ke dvaceti okruhům. Počet nabízených kategorií byl ve velké většině sudý (čtyři kategorie) výjimečně lichý (tři kategorie). Procentuální vyjádření uvedena pod odpověďmi vycházela z předpokladu, že 100% je rovno sedmi, jedna odpověď má tedy váhu 14,3%.

1. Vzdělání a docházení do školy je ...

velmi důležité	důležité	méně důležité	nedůležité
4	3	0	0

2. Problémy s absencí dětí řešíme ...

velmi často	často	méně často	nikdy
0	0	5	2

3. S výsledky svých dětí jsem ve škole ...

velmi spokojena	spokojena	méně spokojena	nespokojena
2	5	0	0

4. Se svým vzděláním jsem ...

zcela spokojena	spíše spokojena	méně spokojena	nespokojena
0	6	1	0

5. Zvýšit, rozšířit, prohloubit své vzdělání bych ...

určitě chtěla	spíše chtěla	spíše nechtěla	nechtěla
0	1	3	3

6. Problémy s českým jazykem jsou u dětí ve škole ...

neřešitelné	velké	malé	žádné
0	0	1	6

7. Naše děti romský jazyk znají ...

velmi dobře	dobře	minimálně	vůbec
0	3	4	0

8. S diskriminací kvůli barvě pleti se mé děti ve škole setkávají ...

stále	často	zřídka	nesetkávají
5	2	0	0

9. Myslím si, že učitelé přistupují k romským dětem ...

zcela odlišně (diskriminují je)	6	přistupují ke všem stejně	0
		velmi pozitivně (více jim pomáhají)	1

10. S prací učitelů svých dětí jsem ...

velmi spokojeni	spíše spokojeni	spíše nespokojeni	zcela nespokojeni
0	1	6	0

11. Na škole bych uvítala romské učitele ...

určitě ano	spíše ano	spíše ne	určitě ne
3	3	1	0

12. Chtěla bych, aby ve třídě mého dítěte působil také pedagogický asistent ...

určitě ano	spíše ano	spíše ne	určitě ne
5	2	0	0

13. S prací pedagogického asistenta jsem ...

velmi spokojeni	spíše spokojeni	spíše nespokojeni	zcela nespokojeni
0	6	1	0

14. Uvítala bych, kdyby pedagogický asistent byl romské národnosti ...

určitě ano	spíše ano	spíše ne	určitě ne
2	4	1	0

15. Se školou spolupracuji, zajímám se o dění a chod školy a účastním se třídních schůzek ...

vždy (denně)	často (týdně)	občas (měsíčně)	vůbec (nikdy)
2	2	2	1

16. Domácí příprava mých dětí hodnotím jako ...

výbornou	dobrou	dostačující	nedostačující
0	6	1	0

17. Na přípravě dětí do školy se podílím a vykládáme si s dětmi o škole ...

vždy (denně)	často (týdně)	občas (měsíčně)	vůbec (nikdy)
4	3	0	0

18. S dětmi se nejčastěji učí a do školy připravují ...

rodiče	sourozenci	učitelé ve škole	samy se připravují
4	3	0	1

19. Chtěla bych, aby mé děti po ukončení ZŠ pokračovaly dále ve studiu ...

ano, určitě	spíše ano	spíše ne	ne, není to důlež.
2	5	0	0

20. Za (ne)úspěchy dětí ve vzdělání stojí ...

vnější problémy (diskriminace)	4	
sociální status (vzdálenost bydliště, finanční možnosti)		3
osobní vztah ke vzdělání (malý důraz na význam vzdělání)		0

7.1 Interpretace výsledků metody škálování

Z výsledků vyplynulo, že pro rodiny je vzdělání důležité. S absencí nemají žádné problémy dva z oslovených, zbylých pět (71,5%) zde příp. absenci řeší méně často. Všichni

jsou také spokojeni s výsledky svých dětí ve škole. Převážná většina (85,8%) je spokojena také se svým vzděláním, pouze jeden respondent je méně spokojen. V otázce týkající se touhy doplnit si své vzdělání však odpověděl, že nikoli, kladně bylo odpovězeno jedním respondentem.

Romský jazyk děti respondentů znají minimálně (57,2%) nebo dobře (42,9%). Žádné z dětí nemá bez ohledu na to, zda ovládá romštinu či nikoli, ve škole velké problémy s jazykem českým. Ve škole se však s diskriminací kvůli barvě pleti setkávají všechny děti respondentů. Barva pleti je zde vnímána jako jedno z měřítek pro to, zda jsou respondenti Romové či nikoli. Rodiče mají za to (85,8%), že diskriminováni jsou i ze strany učitelů. Stejný počet rodičů je spíše nespokojen s prací učitelů, ovšem oproti tomu 85,8% rodičů je spokojeno s prací pedagogického asistenta. Pedagogického asistenta v 71,5% upřednostňují Roma, u učitele se vylovili zcela pro Roma „pouze“ 3 respondenti (42,9%), jeden z respondentů by spíše nechtěl romského učitele.

Škála, kde se respondenti měli vyjádřit k otázce spolupráce se školou dopadla nejrozmanitěji. Po dvou odpovědích získaly možnosti denně, týdně, měsíčně a jedenkrát odpověď nikdy. Lze se domnívat, že zde hrají největší roli osobnosti učitelů jednotlivých dětí, to jak k dětem přistupují a jak toto vnímají rodiče.

Většina rodičů (85,8%) hodnotí domácí přípravu dětí jako dobrou, denně (57,2%) nebo týdně (42,9%) se rodiče na této přípravě také podílejí, 57,2% rodičů se s dětmi učí. Ostatní děti se učí buďto se sourozenci (42,9%) nebo si úkoly píší samy (14,3%). Nutno ovšem dodat, že v této škále bylo vyznačeno celkem 8 odpovědí, procentuální vyjádření však zůstalo zachováno v původní podobě, kdy nebylo z důvodu jedné odpovědi měněno. Škála byla započítána do výzkumu i přes tuto chybu vzhledem k velmi malé návratnosti dotazníků.

Dvě rodiny trvají na tom, aby jejich děti pokračovaly po ZŠ ve studium (v učení), zbylých pět rodin také upřednostňuje studium a byli by rádi, kdyby jejich děti pokračovaly dále. Pokud bychom hovořili o příp. neúspěších, 57,2% mají za to, že jsou způsobeny diskriminací, 42,9% se domnívá, že na vině je sociální status (vzdálenost bydliště a finanční možnosti).

Z výsledků škál vyplývá, že Romové přiřazují vzdělání velkou důležitost, nemají problémy s absencí, s jazykem, přípravu dětí hodnotí jako dobrou a různě uvádí četnost

spolupráce se školou. Nikdo se nevyslovil, že by nechtěl, aby jeho dítě pokračovalo dále ve škole. Ve školství se však cítí velmi diskriminovaní. Diskriminaci (kvůli toho, že jsou Romové) považují za největší příčinu příp. školní neúspěšnosti, druhým „viníkem“ je sociální status.

8 SHRUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Cílem mého výzkumu bylo objasnit vztah Romů ke vzdělávání. Vycházím ovšem také z předpokladu, že čtenáři mé práce jsou seznámeni s aktuální situací v ČR pokud jde o vztahy majority k minoritní romské společnosti a také s mediální prezentací vztahů Romů ke vzdělávání.

Specifika způsobu života mých respondentů byly zaznamenávány metodou pozorování a metodou rozhovorů. Výsledky metody škál zůstávají v opozici, i když jen z části. V opozici jsou obsahem svých výpovědí. Pro rodiny je vzdělávání důležité, přípravu dětí hodnotí jako dobrou, problémy s absencí minimální ... Život na okraji společnosti a velmi nízký sociální status, který nesou lidé zde žijící, považují za příčinu, která měla za následek minimální návratnost vyplněných škál. Ačkoli bylo osloveno na 30 rodin, návratnost v celkovém počtu 7 kusů (tj. 23,3%) značí, že méně než čtvrtina dotázaných spolupracovala dle domluvy.

Vztah Romů ke vzdělání odpovídá teoretickým poznatkům. Romové vědí, jakou roli hraje vzdělání v dnešním světě, ovšem u většiny z nich to v běžném životě tímto končí. A ačkoli tvrdí, že i pro ně je vzdělání důležité nebo dokonce velmi důležité, pro jeho získávání ne vždy dělají vše. Jak již bylo řečeno, velmi často své děti omlouvají a např. ve vztahu k práci (která by pomohla vyřešit problémy, na které poukazují) omlouvají také sebe. Vzhledem k tomu, že děti tento postoj vidí u svých rodičů a jsou v něm vychovávány, dá se předpokládat, že si ho osvojí i ve svém budoucím životě a přijmou za svůj život, jakým žijí nyní rodiče.

Další z příčin vztahu ke vzdělání je také status socio-kulturně-ekonomický. Romské rodiny jsou ve velké míře závislé na sociálních dávkách. Výše dávek je závislá především na počtu dětí, ale stěží to zabezpečí rodinu tak, jako kdyby oba rodiče pracovali. V důsledku tohoto je rodina nucena rozdělovat pravděpodobně menší finanční obnos na stejné množství potřeb jako ve všech jiných domácnostech. V důsledku této skutečnosti dochází k situacím, že rodiče nemají finanční prostředky na to, aby se děti dostaly do školy, a tak děti do školy nejdou. Nelze však ale nepřipomenout, že bydlení je rodinám z nemalé části hrazeno dávkami!

Z výzkumu s Romy samotnými uvádím z odpovědí na otázku, co ovlivňuje vztah Romů ke vzdělávání, následující: Romové jsou si vědomi důležitosti vzdělávání. Byli by rádi, kdyby se jejich děti mohly vzdělávat stejně jako neromské děti. Ačkoli právo na vzdělávání nerozlišuje etnicitu, sami Romové tvrdí, že přístup k jejich dětem je zcela odlišný (děti jsou ve škole diskriminovány). Vzhledem k tomu, že romské děti čelí diskriminaci, rodiče ztrácí ve školy a jejich pracovníky důvěru a klesá jejich zájem o školství. Negativní postoj ke vzdělávání ze všeho nejvíce ovlivňuje diskriminující přístup ze strany majoritní společnosti. Dopad na sociální dno, bezvýhodnost v otázce lepšího bydlení, problémy s nalezením zaměstnání a také případné problémy se vzděláváním, to vše vidí respondenti jako jedny z důsledků diskriminace.

ZÁVĚR

„Zeptáte-li se člena majority, jak vidí romsko-české soužití, uvede: devastace bytů, kriminalita, záškoláctví, hluk v okolí. Zeptáte-li se kteréhokoli Roma, uvede: diskriminace, nedostatek bytů, složité vzdělání, nezaměstnanost a obrovská byrokracie.“

(Šišková, 2001, s 147)

Obecně jsou u nás Romové vnímáni negativně, ačkoli se stále více a více pracuje na jejich integraci do většinové společnosti prostřednictvím nadací, sdružení, programů, finančního zvýhodňování. Jsou odmítáni pro svou nepřizpůsobivost, nespolupráci. Romové cítí toto odmítání a chápou jej jako diskriminaci. Pomoc, která je jim poskytována, vnímají jako nedostačující. Více nebo méně jsou si však své nepřizpůsobivosti, nezaměstnanosti, závislosti na státu vědomi, ale argumentují tím, že cesta včlenit se do majoritní společnosti je velmi těžká, neboť jsou diskriminováni mj. z toho důvodu, že si nemohou najít práci. A jelikož nemají práci, diskriminace narůstá.

Nezaměstnanost je však, dle mého názoru, v přímé úměře se vzdělaností (a toto neplatí pouze pro Romy) Tímto se pomalu dostávám k jádru problému. Většinou platí, že čím nižší má člověk vzdělání, o to menší má možnosti nejen na trhu práce, kde vzdělání hraje v dnešní době velkou roli. Ocítá se také v složitějším sociálním postavení. Stává se omezenějším v mnoha směrech. Očekává se ochota spolupracovat, respektovat určitá pravidla a s nadsázkou by se dalo říci, upadnutí v pracovní stereotyp v tom smyslu, že lidé chodí do práce pravidelně a dlouhodobě. Z teoretické části vyplynulo, že právě s tímto mají Romové problémy. Neradi přicházejí o svou nezávislost, která je jim vlastní, nemají rádi pravidla, minimálně se zabývají výhledem do budoucnosti.

Romové si nesou jako každý jiný příslušník jiného národa nějaká specifika. Bohužel problém je ten, že oproti všem jiným příslušníkům jiných národů, oni sami postrádají právě ten národ. Jejich vlast, místo k žití. Od doby, kdy opustili Indii kočují a nikde se neusadili a nevytvořili svůj národ. Kořeny zasahují do mnoha zemí světa, ale od samého počátku se pro toto setkávali s kritikou. V dnešní době, kdy prostor, území, historie, národní hrdost, národní bohatství mají svou cenu, nikdo nechce dopustit, aby si jej nárokoval také někdo jiný.

Romové nemají svůj stát, svůj prostor, o které se v minulosti vedly velké boje a války. A i to může být jeden z důvodů postoje majority k této minoritě.

Diplomová práce přinesla shrnutí teoretických faktů o historii Romů, jejich kultuře a způsobu života a o vzdělávání a vzdělávání romských žáků. Jedná se informace, které pokládám pro mou práci za přínosné a vhodné jako teoretický základ pro samotnou praktickou část. Praktická část přináší ucelený obraz života pěti romských rodin a vylíčení jejich životů. Vzhledem k možnostem, kterými jsem disponovala při samotné realizaci práce, vnímám její přínos pro čtenáře v tom, že nabízí skutečně autentické výpovědi, zachycení každodenních situací a obrazů.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha : Votobia, 2004. 181 s. ISBN 80-7220-180-8.
- [2] BAKALÁŘ, P. *Tabu v sociálních vědách*. Praha : Votobia, 2003. 344 s. ISBN 80-7220-135-2.
- [3] BALVÍN, J. *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka*. Praha : Radix, 2008. 256 s. ISBN 978-80-86031-83-5.
- [4] BALVÍN, J. *Metody výuky romských žáků*. Praha : Radix, 2007. 200 s. ISBN 978-80-860-31-73-6.
- [5] COHN, W. *Cikáni*. Praha : SLON, 2009. 62 s. ISBN 978-80-7419-008-7.
- [6] FRASER, A. *Cikáni*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 374 s. ISBN 80-7106-212-X.
- [7] MECHÚROVÁ, L. *Příručka dobré praxe RP ROMA*. Karviná : Občanské sdružení „Sdružení Romů Severní Moravy“, 2008. 80 s.
- [8] NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 4. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. 129 s. ISBN 80-7067-952-2.
- [9] NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur : osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 123 s. ISBN 978-80-7325-151-2.
- [10] *Romové – O Roma : tradice a současnost Angoder the akának*. Brno : SVAN, 1999. 91 s. ISBN 80-85956-14-4.
- [11] RYBÁŘ, R. *Společenské soužití s národnostními menšinami (Romové)*. Brno : CERM, 2000. 28 s. ISBN 80-7204-143-6.
- [12] ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak : dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. 2. vyd. Praha : Portál, 2000. 149 s. ISBN 80-7178-410-9.
- [13] ŠIŠIKOVÁ, T., (ed.) *Menšiny a migranti v České republice : my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha : Portál, 2001, 200 s. ISBN 80-7178-648-9.

- [14] UNUCKOVÁ, M. *Žijí mezi námi : historie a současnost Romů*. Karviná : Občanské sdružení „Sdružení Romů Severní Moravy“, 2007. 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1.
- [15] *Úspěchy programu romské integrace*. Praha : Centrum politických analýz, 2007.
- [16] VOCILKA, M. *Integrace sociálně a zdravotně handicapovaných a ohrožených dětí do společnosti*. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, 1997. 109 s.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

PŠD povinná školní docházka

ÚP úřad práce

mj. mimo jiné

OP občanský průkaz

SSP státní sociální podpory

PHN pomoci v hmotné nouzi

nezl. nezletilý (á, é, í)

p. pan

ZŠ základní škola

fci funkci

příp. případně

důlež. důležité

ČR Česká republika

např. například

♂ muž

♀ žena

SEZNAM PŘÍLOH

P I. Rozhovor s rodinou C

PŘÍLOHA P I: ROZHOVOR S RODINOU C

Dobrý den, takže já bych začala: Myslíte si, že je docházení do školy důležité? Jaký máte názor na vzdělávání?

E1: Hm ... (*úsměv*) tak určitě je to důležité.

Je to třeba v životě, aby pak měli práci.

Já vím.

Musí chodit do školy, tak jo no.

Vím, že je to důležité ale dneska je všechno horší.

Navíc to, že jsme Cigáni, tak nám strašně to zhoršuje všechno.

Nikdo nás nechce nikam.

*Dceři byl dodatečně udělený odklad, synovi byl odklad daný ještě před nástupem, kdy ted-
ka by měl chodit do přípravné třídy ... co si myslíte, že je příčina, že obě děti mají odklad a
vznikaly již první problémy. Připravujete děti před školou nějak? Učíte je něco nebo ... ↓*

E2: Tak to děcka umí jako nějaké věci, my jim říkáme, že budou chodit do školy, ony se
těší.

Učíme je vždycky, jak se jmenujou a tak.

Trénujete třeba barvy, tvary, písničky, říkanky, to že se děti umí představit?

E3: Jo, tak znají písničky, ale třeba se oni stydí, tak pak nic nezpívají, víte jak.

D1: No bo oni se bojí, oni ty lidi neznají a tak pak nic nedělají, ale doma to je furt něco, furt
řvou nebo jako něco dělají.

Tady jak bydlíme, tak to je těžké, nemají tu žádné hry nebo jako tak.

To oni chodí na šrot s ním (*myšleno otce dětí*) nebo na uhlí třeba.

Aha ... ↓

Docházení do přípravné třídy není povinné, je tedy docházka řádná? Nebo máte problémy s absencí u dcery, která je v první třídě?

E4: Snažíme se vždycky.

Když je ale třeba holka nemocná, tak já tam s ním nejedu, to ho nechám doma.

Jezdíte s dětmi denně, ano?

E5: Tak co mi zbývá ... (úsměv).

Musíme to prostě vždycky dělat tak, aby ty peníze byly.

Když je málo, tak chodím já zpátky a tam pro ně pěšky (pozn. vzdálenost je asi 10-15km!)

Když je problém, tak škola Vám (myšleno Odbor sociálně-právní ochrany dětí) hned volá nebo doktorka a tak a to je pak furt dokola ... ↓

Jste s výsledky dětí ve škole spokojeni?

E6: Oni se snaží, ale tak on je hyperaktivní, tak aspoň že teďka chodí do té školky.

Myslíte přípravnou třídu, ano?

E7: Jo, no, tak.

On chodí tam a malou to taky baví, ale neumí ještě všechno a tak má třeba problémy.

Učitelka asi nemůže moc čekat a tak jí něco nejde.

Když víte, že jí něco nejde, pracujete na tom nějak doma nebo snažíte se to nějak řešit třeba?

E8: Snažíme, ale ona doma třeba nechce.

Nebo nevíme, co přesně dělá špatně a tak.

A nedá se nijak donutit.

Ale jste přece rodiče, tak byste měli mít jednak asi přirozenou autoritu (děti jsou ještě malé ...) a pokud ne přirozenou, tak jako rodič byste si ji měli vybudovat, ne?

(v místnosti začíná být hlučněji, děti se překřikují, hrají si se vším, co vidí, třeba i s nůžkami! Matka po nich křičí, ať se uklidní, lehce s nimi lomcuje.)

D2: No však to vidíte a když tak se vztekají všichni, tak co já s něma, to je strašné ... ↑ takže uděláme do školy jako jo, co musíme, ale nemám ji jak nutit, musím se starat i o ostatní děcka.

Objevuje se u Vašich dětí problém s jazykem českým? S řečí a tím, jak ovládají jazyk a mluví?

E9: Ve škole nám říkali, že jim není rozumět, byli jsme aji tam, v té poradně ...

Pedagogicko-psychologická poradna?

E10: Jo, jo.

Tam jsme byli, pak nám dali ten odklad, ale oni umí česky.

Pokud jde o romský jazyk, znáte romštinu, používáte ji, rozumíte jí?

E11: Tak já znám i rozumím.

Moc to ale nepoužívám, doma mluvíme jako hlavně česky, i tak, když někam jdeme, všude.

Někdy jenom tu se sousedama nebo na šestce (*pozn. jde o jednu z devíti městských částí v Karviné*) jak jedeme tam.

Tam se třeba mluví více tak, ti staří a tak.

Mluvíte tedy na děti někdo z Vás romsky? Znájí romštinu Vaše děti?

D3: Oni to neznají.

Oni mluví jenom česky.

My s nima jinak nemluvíme.

Ve škole stejně všichni mluví česky a pak by oni nevěděli, kdy mají co mluvit.

Jestli se něco naučí tu, tak možná, já nevím.

Já teř já rozumím, ale nemluví tak.

Myslíte si, že učitelé ve škole přistupují jinak k romským a neromským dětem? Jakou máte zkušenost?

E12: Já nevím.

To je asi různé, ale proti nám je plno lidí.

Třeba na ubytovny nás taky nechcou.

Ve škole to děcka asi tak neberou, ale učitelka proti mně asi něco má.

Myslíte si, že je to proto, že jste Romové?

E13: (úsměv) Tak je to asi proto, že jsme Romové.

Ale s tím jsou problémy všude.

A jste spokojeni s prací učitelů ve třídách? To jak pracují s Vašimi dětmi, jak k Vám přistupují ... ? To jak jednají s dětmi?

E14: Učitelka ... tak jo, jsme, ale té zástupkyni se pořád něco nelíbí.

Tam jsou pořád nějaké problémy.

Ta by byla asi nejraději, kdybychom tam nebyli (smích) no někdy to tak vypadá, ale teď s děckama jezdím já a pak budou jezdit samy.

Proč si myslíte ... ↓ nebo jaké máte tedy problémy ve škole a špatné zkušenosti?

E15: Tak já nevím, třeba vždycky byl problém, když jsme třeba nebyli pro úkoly nebo když my jsme třeba na něco zapomněli, tak zase se hned volalo na sociálku a já jsem učitelce mluvil, že třeba něco doneseme později, jak jsme čekali na peníze, ale ne no ... ↓

(V místnosti začíná být hlučněji, nahlédli zde nějací susedé. Děti jsou neukázněné, vůči rodičům necítí žádnou autoritu. Z pracovní zkušenosti vím, že děti nemají respekt vůči žádné dospělé osobě)

Uvítali byste proto raději romské učitele? Aby Romové učili i neromské děti?

D4: Bylo by to lepší.

Hlavně pro ty děcka.

Tak oni jsou utlačováni.

Neberou je všechny stejně.

Bílí to mají jednodušší.

Oni prostě vždycky ví, že když jsme černí, tak to je problém.

Děcka to pak taky ví a tak jim to je pak jedno.

Oni sou takoví.

E16: Tak asi by to bylo lepší pro ty děcka.

Ve škole je více Romů a tak by pro ně bylo lepší, kdyby tam byl aji učitel takový.

No však to to ...

V dnešní době a právě na škole Družby je zřízen také pedagogický asistent. Toto vykonávají často právě Romové a dělá se to právě proto, aby měli blíže k romským spoluobčanům, kteří mohou vůči neromům pociťovat nedůvěru. Setkali jste se Vy osobně s pedagogickým asistentem?

E17: Jo, tam ve škole kde ona je, tam to mají.

Je aji v té třídě od něho.

Víte, co přesně dělá nebo jestli a jak pracuje s Vašimi dětmi?

E18: Tak asi to je jako učitel, jako jeho pomocník.

Jednali jste spolu někdy, víte, zda je to také Rom?

E19: Já jsem ji jenom viděl, že tam učí u nich.

Jo no, byla to cigánka.

Spolupracujete se školou? Jak vypadá Vaše spolupráce? Účastníte se třídních schůzek?

E20: Tak jo, jsme tak pořád, protože to je pořád něco, problémy a tak.

Učitelka nebo ta zástupkyně po nás něco potřebujou a jak jezdím s něma do školy, tak tam chodím.

Na schůzce jsem nebyl, to jsem asi nemohl nebo proč, ale jinak tam jezdím skoro každý den a tak všechno vyřídím.

Jak vypadá příprava dětí do školy? Kdo se s nimi učí a píše úkoly, čtete si například, Kdy se děti učí a připravují?

E21: Vždycky hned jak přijedeme ze školy, tak začne.

Ukáže co má za úkol, udělá to a kontrolujeme to.

Ehm ... Vy sami necháváte dítě sdělovat, co by mělo mít za domácí úkol, takže pokud Vám nic týden neřekne, tak to tak necháte?

D5: Ne že tak, ale vždycky se jí zeptám, co ve škole a co je za úkol a ona mi pak řekne.

Potom se podíváme do knížky nebo do deníčku, všechno pokontroluju.

Musíme ale to dělat rychle bo třeba menší jí to bere a tady stejně není klid, buď tu furt někdo chodí nebo oni řvou.

A jak vy tedy hodnotíte domácí přípravu Vašich dětí? Myslím teda jestli pozorujete zájem, snahu. Jak k učení a vzdělávání přistupují? Jejich přístup k učení?

E22: Jak kdy, ještě ji to ale baví.

Na začátku asi více, ale ještě pořád.

Ráda stříhá třeba a kreslí, ona úkoly třeba píše nerada, ale jinak jo.

Co jo?

E23: Snaží se vždycky.

Říkáme jim, že musí, jinak bude zle.

Někdy poslechnout, někdy ne.

Zatím to ale nějak zvládáme, myslím.

Jak se na té přípravě podílíte vy jako rodiče?

E24: Píšeme domácí úkoly společně, kontrolujeme věci.

Říkáme pořád, že je to důležité chodit do školy potom kvůli práci.

Hrajete spolu nějaké hry, nacvičujete psaní, čtete si společně třeba?

E25: Děcka si hrajou spíše samotné, ale čteme z toho ... ↓ aji píšeme, když je úkol.

Vykládáte si společně o tom, co je nového, co kdo zažil, no nás čeká zítra, o škole

E26: Někdy aji děcka vykládají nebo když něco vidí, co se učili, tak nám to řeknou.

D6: Říkáme si to všechno, oni přiletí a mluví nám co nového.

Vadí mi, ale jak rychle se naučili sprostě nadávat ve škole!

Aha ... ↓

Chtěli byste, aby Vaše děti po ukončení základní školy dál pokračovaly ve studiu? Nebo jaké máte představy a sny o životě Vašich dětí?

E27: Zaleží, jestli budeme na to mít peníze na všechno.

Hlavní je, aby si našli práci a měli každý pak nějaké peníze, ať si najdou nějaké bydlení!

Upřednostňujete tedy práci nebo to aby dál pokračovali ve studiu?

D7: Podle toho, aby každý měl peníze a práci a záleží jaká práce to bude.

Pro kluky je lepší, aby měli práci a u holek nevím ...

Já bych chtěla, aby chodili do školy, je to lepší, ale to záleží na nich pro co se rozhodnou.

Poslední otázka ... ↑ čím si myslíte, že je nejvíce ovlivněna současná školní úspěšnost Vašich dětí?

E28: Tak je to tím, že bydlíme tak daleko.

Kdybysme bydleli někde blíže, tak ušetříme za dojíždění, měli bychom lepší podmínky a aji více peněz kvůli toho autobusu.

Teďka to je tím, že nemáme peníze a bydlíme tady (*pozn. na holobytech*).

Když bysme měli kam jít, tak by to bylo určitě jiné.

A taky pro děcka by to bylo hlavně lepší.

Dobře, já Vám oběma děkuju za spolupráci.

D8: Jo, jo, naschle.